

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Område Landskapsarkitektur

Producera mera!

Markanvändning i jordbrukslandskapet

Lisa Björk

Kandidatexamensarbete • 15 hp • Grundnivå, G2E
Landskapsarkitektprogrammet • Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
Alnarp 2011

Producera mera!

Markanvändning i jordbrukslandskapet

Produce more!

Land use of the agrarian landscape

Lisa Björk

Handledare: Hanna Elgåker, SLU,
Lantbrukets byggnadsteknik

Examinator: Anna Petersson, SLU,
Landskapsarkitektur

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0649

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2011

Omslagsbild: Rapsåker i Skåne, där flera produktionstyper får samspela (Foto samt illustration av Lisa Björk, 2011-05-15).

Serietitel: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Jordbrukets utveckling, det agrara landskapets uppkomst, mångfunktionell, planering, landskapsplanering, mångfunktionell markanvändning

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Område Landskapsarkitektur

Sammandrag

Jordbrukslandskapet har som främsta uppgift att producera mat och råvaror. En uppgift som kommer att bli allt viktigare i framtiden i takt med att befolkningen ökar. Dagens agrara landskap präglas av ett högeffektivt jordbruk där storskaliga åkerfält sträcker ut sig över våra svenska slätter. ”Odlingshinder”, såsom dikesgrenar eller stenrösen, har för länge sedan undanröjts i förmån för en effektivare livsmedelsproduktion. Som en konsekvens går vi miste om ett kulturlandskap, viktiga biotoper och försämrar möjligheten för ekosystemtjänster.

Jordbrukslandskapet tycks bestå av till synes parallella och delvis motstridiga värden såsom kulturella, sociala, biologiska och ekonomiska. Värden som styrs och planeras utifrån olika intressen och från skiljda sektorer.

Denna uppsats undersöker hur jordbrukslandskapets olika användningsområden har för relation till varandra genom att studera hur det agrara landskapet har uppstått och formats. Vidare blickar uppsatsen framåt för att spekulera i vilken roll jordbrukslandskapet kan komma att spela i framtiden. Finns det anledning att tro och satsa på en mer mångfunktionell markanvändning, där jordbrukslandskapet olika värden och användningsområden istället kan få samspela?

Uppsatsen syftar till att skapa förståelse för jordbruket i sig, samt för dess utvecklingspotential. Målet är att sammanställa fakta som presenterar en övergripande bild över jordbrukslandskapets igår, idag samt diskutera dess alternativa morgondag.

Nyckelord: Jordbrukets utveckling, det agrara landskapets uppkomst, mångfunktionell, planering, landskapsplanering, mångfunktionell markanvändning

Abstract

The main task of the agricultural landscape is to produce food and raw materials. A task which is going to be even more important in the future, as the human population increases. The rural landscape nowadays is influenced by high-effective agriculture, where large fields are stretching out over the Swedish countryside. "Farming obstacles", such as trenches or cairns, have already been removed to facilitate the effectiveness of food productions, but as a consequence, we are losing a part of our cultural heritage. Important biotopes degrade the possibility for taking advantages of the eco system.

The farming landscape seems to be built up by parallel and partially contradictable values such as cultural, social, biological and economical ones. These values are planned and controlled from a perspective of different interests through split sectors.

This thesis will examine and evaluate the different areas of usage within the agricultural landscape and how they relate to each other. Furthermore, the study will look into what task the agricultural landscape may pose in the future. Is there a reason to believe and invest in a more multi-functional agriculture that could combine all the landscape values? The main idea of this thesis is to summarize the different aspects of the agrarian landscape and presents a general idea of its potential development.

The goal is to summarize data which present an overall idea of the agricultural landscape in the past, nowadays and discuss an alternative future.

Keywords: Agricultural development, the formation of the agrarian landscape, multi-functional, planning, landscape-planning, multi-functional land-usage

Förord

Vi har alla en koppling till det agrara landskapet genom vår dagliga konsumtion av livsmedel. Som uppvuxen i en stad har jag aldrig funnit min relation till jordbrukslandskapet starkare än så. Jag levde länge i tron om att livet utanför staden alltid såg ut som i Astrid Lindgrens Bullerbyn eller Lönneberga. Som stadsbo i Skåne har jag ofta blivit besviken då jag har gett mig av från staden och mötts av slättens vidsträckta åkrar. De är bara genom bilfönstret jag har kunnat få en närmare, om än hastig, relation till det agrara landskapet.

Idag är jag samboende med en man som är uppvuxen långt utanför stadens gränser. Jordbrukslandskapet blir ofta ett hett debattämne vid vårt köksbord. Vem bär rätten att äga marken? Vad har bönderna för påverkan på jordbrukslandskapet och vad påverkar i sin tur dem?

Igenläggning av diken är ett exempel, som för min sambo har inneburit ett effektivt tillvägagångssätt för att underlätta arbetet vid höst- och vårbruk. Jag å andra sidan har många gånger förhållit mig oförstående till ett sådant ingrepp och har istället refererat till en biologisk mångfald och kulturhistoriska värden som går förlorade då ett dike läggs igen.

Med föräldrar som är renodlade stadsbor och med ”svärföräldrar” som är aktiva jordbrukare, upplever jag ofta att synen på jordbrukslandskapet varierar, likaså bilden av dess olika funktioner. Finns det en lösning där samma stycke mark kan fylla flera funktioner samtidigt och samordna flera intressen?

Tack Hanna Elgåker min handledare, för att du följt mig längst denna vandring.

Ett stort tack till alla Er som har ställt upp med Er ovärderliga kunskap som har givit mig en bredare förståelse för jordbrukets olika funktioner och värden; Harald Svensson på Jordbruksverket, Johan Bjurevall på Råberlöfs gård, Anita Wallin på Staffanstorps kommun, Jan Bengtsson på SLU i Uppsala och Maj Rundlöf på Lunds universitet.

Tack min ständigt stöttande sambo och ”La familia” för att ni spridit ljus i mitt liv när det har känts som allra mörkast.

Jag vill även tacka ett gäng moderslösa lamm och en trio skällande hundar som har krävt min uppmärksamhet och stundvis lurat min hjärna att distansera sig från skrivandets värd.

Tack även till de två hektar åker som jag har umgåtts med under skrivandets gång. Jorden har givit mig tron om det agrara landskapets framtid.

Lisa Björk

Alnarp, 2011-05-20

Innehållsförteckning

1	Inledning	8
1.1	Bakgrund.....	8
1.2	Frågeställning.....	9
1.3	Syfte och mål.....	9
1.4	Material och metod.....	9
1.5	Avgränsning.....	10
1.6	Begreppsförklaringar.....	11
2	Det agrara landskapets historia	13
2.1	Jakten efter näringsämnen.....	13
2.1.1	Jägare och samlare.....	14
2.1.2	Röjgödslingsjordbrukare.....	14
2.1.3	Jordbrukare med fasta gödslade åkrar.....	15
2.1.4	Den agrara revolutionen.....	15
2.1.5	Konstgödseljordbrukaren.....	17
2.2	Sveriges jordbrukspolitiska historia.....	18
3	Dagens jordbrukslandskap	20
3.1	Specialisering och geografisk spridning.....	20
3.2	Dagens jordbrukspolitik.....	21
3.3	Natur och kulturarv.....	22
3.4	Rekreativa aspekter.....	22
4	Framtidens jordbrukslandskap?	23
4.1	Globala naturresurser.....	23
4.2	Mångfunktionella jordbruk.....	23
4.3	Sektorisering och konflikter.....	24
4.4	Utnyttja naturens möjligheter.....	25
5	Intervjuer	27
5.1	Bakgrund.....	27
5.2	Intervjusyntes.....	27
6	Diskussion och reflektion	31
	Litteratur och källor	37
6.1	Muntliga källor.....	37
6.2	Tryckta samt elektroniska källor.....	37
7	Bilagor	40
7.1	Intervju med Jordbruksverket.....	40
7.2	Intervju med ekolog, zoologisk inriktning.....	43
7.3	Intervju med jordbrukare.....	46
7.4	Intervju med ekolog, inriktning miljövärd.....	48
7.5	Intervju med Staffanstorps kommun, angående beträdor.....	49

Figurförteckning

Figur 1: Konceptbild över näringstillförsel och näringsimport under Jägar- och samlar epoken.
(Fritt tecknat av Lisa Björk, efter original ur Emanuelsson 2009, s. 25).

Figur 2: Konceptbild över näringstillförsel och näringsimport under Røjgödslingsjordbruket.
(Fritt tecknat av Lisa Björk, efter original ur Emanuelsson 2009, s. 25).

Figur 3: Konceptbild över näringstillförsel och näringsimport i ett jordbruk med fasta, gödslade åkrar.
(Fritt tecknat av Lisa Björk, efter original ur Emanuelsson 2009, s. 25).

Figur 4: Konceptbild över näringstillförsel och näringsimport i ett avancerat jordbruk, med fasta och gödslade åkrar.
(Fritt tecknat av Lisa Björk, efter original ur Emanuelsson 2009, s. 25).

Figur 5: Före skiftenas tid, storskifte och laga skifte (fr. vänster). Bilderna visar konceptuellt hur skiftesreformerna påverkade jordbrukslandskapets utseende.
(Fritt tecknat av Lisa Björk, efter original ur Boverket, 1996, s. 28).

Figur 6: Konceptbild över näringstillförsel och näringsimport i ett konstgödseljordbruk.
(Fritt tecknat av Lisa Björk, efter original ur Emanuelsson 2009, s. 25).

Figur 7: Bilden visar ett sektorsindelad landskap.
(Fri illustration av Lisa Björk).

Figur 8: Promenad på beträda.
(Fotografi: Lisa Björk, 2011-05-15).

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Ända sedan den senaste inlandsisens avsmältning har människan aktivt påverkat det svenska landskapet. Det landskap vi lever i idag är inte format enbart av naturen utan har under flera generationer manipulerats, störts och anpassat sig efter människans aktiviteter (Boverket 1996, s. 9).

I Sverige fanns det mest uppodlad jordbruksmark någonsin runt år 1920. Sedan dess har arealen odlad mark sjunkit (Kommunal 2010, s. 39). Att bryta ny jordbruksmark innebär ofta mycket stora kostnader vilket påverkar den ekonomiska möjligheten att utöka vår totala jordbruksmark (Kommunal 2010, s. 13).

Vi befinner oss i en tid där olja ännu går att tillgå som bränslekälla och möjliggör att en stor andel av vår kost importeras från andra länder (Fogelfors 1997, s. 64; Jordbruksverket, muntligen 2011-05-10).

Det historiska odlingslandskapet fyllde förr flera funktioner. Vid sidan av matproduktionen bidrog jordbrukslandskapet som en estetiskt tilltalande miljö och fungerade som boplats åt en unik flora och fauna (Boverket 1996, s. 26). Dagens agrara landskap har anpassats efter livsmedelsproduktionens effektivisering där artrika biotoper såsom stenrösen, diken och åkergränser har undanröjts. Landskapet har blivit mer monotont och storskaligt (Emanuelsson 2009, s. 349).

Världens befolkning ökar ständigt och allt fler väljer att bosätta sig i tätorter (Westholm 2008, s. 278; SCB 2005, tabell tätorter, arealer, befolkning). Samtidigt pekar undersökningsresultat på att människan är i behov av natur i sin omgivning för välmående (Grahn & Stigsdotter, 2003 s. 1).

Vi står inför en oviss framtid där en kommande energiförsörjning kanske inte kan garantera en lika generös energikonsumtion som i dag. En energikonsumtion som kan innebära att vi i Sverige måste tillvarata de naturresurserna som landet själv har att tillgå (Björklund & Milestad 2008, s. 288).

Med en ständigt ökad konkurrens om vår mark och med en global befolkning som raskt stiger (Westholm 2008, s. 49), behöver vi inte bara effektivisera matproduktionen, vi måste hitta odlingssystem som tillvaratar jordens ändliga naturresurser och ger ekosystemet långsiktig bärkraft (Fogelfors 1997, s. 64).

I denna uppsats väljer jag att undersöka vårt redan befintliga jordbrukslandskap. Skulle denna mark kunna utnyttjas mer effektivt och åter bli mer mångfunktionell?

Uppsatsen riktar sig till yrkesverksamma personer med inflytande över den övergripande samhällsplaneringen, men även till alla människor som har någon typ av relation till det agrara landskapet såsom markägaren, ekologen, livsmedelskonsumenten, jordbrukaren, grannen, eller politiker på olika nivåer.

1.2 Frågeställning

Frågorna som ligger som grund till detta arbete är: ”Vad har präglat det agrara landskapets uppkomst och vad formar och påverkar dagens agrara landskap?”, ”Hur kommer dagens jordbrukslandskap att se ut och fungera i framtiden?” och ”Är mångfunktionellt användande av jordbruksmarken ett hållbart alternativ för framtiden?”.

1.3 Syfte och mål

Syftet med denna uppsats är att översiktligt undersöka hur det agrara landskapet har uppkommit för att få en förståelse för dagens jordbrukslandskap. Målet är att sammanställa fakta som presenterar en övergripande bild över jordbrukslandskapets igår, idag samt diskutera dess framtida utvecklingspotential ur perspektivet mångfunktionalitet.

1.4 Material och metod

I arbetet med denna uppsats har två metoder använts. En litteraturstudie får utgöra grunden för uppsatsen och kompletteras med material från en rad intervjuer. Det litterära materialet har hämtats från bibliotek, databaser, internet och myndigheter. Sökvägarna har varit relativt ostrukturerade och litteraturen har funnits och utvalts genom spontana träffar i bibliotekens bokhyllor, genom tidigare refererade verk i uppsatser samt genom sökträffar på internet och databaser. Databaser som utnyttjas har varit ”Google scholar”, ”Epsilon” samt ”Web of Knowledge”.

Intervjuerna har genomförts med låg grad av standardisering d.v.s. de intervjuade personerna har inte tillfrågats med helt likalydande frågor (Patel & Davidsson 2003, s. 71). Frågorna liksom dess ordningsföljd har anpassats efter vad som ansetts lämpligt under samtalet. Intervjuerna har även utförts med låg grad av strukturering, frågorna har inte haft några fasta svarsalternativ utan har hållits öppna för att lämna ett fritt svarsutrymme (Patel & Davidsson 2003, ss. 72-73).

De tillfrågade är personer, som på grund av sin yrkesverksamhet, har olika relationer till jordbrukslandskapet. Intervjumaterialet syftar till att skapa en ökad förståelse och inblick i jordbrukets olika funktioner och värden.

Ett frågedokument har på förhand e-postats till de utvalda personerna och har sedan uppföljts av en intervju via telefon. Intervjumaterialet har därefter bearbetats och sammanställts i referatform. Sammanställningen har slutligen återsänts till de intervjuade personerna som har fått godkänna eller lämna synpunkter på materialet.

1.5 Avgränsning

Jag har valt att studera ett omfattande ämne där min strävan har varit att beröra ämnet på ett generellt och översiktligt plan. Det är jordbrukslandskapet i sin helhet som har väckt mitt intresse. Det har varit viktigt för mig att arbetet skall kunna appliceras på all jordbruksmark oberoende av geografiskt läge. Arbeta skall kunna läsas och bidra med inspiration till såväl jordbrukaren på Uppsalaslätten som politikern i Skåne.

En naturlig avgränsning har hela tiden varit att fokusera på Sveriges jordbruksmark då denna regleras av något sånär samma politiska lagar. Jag har därutöver även avgränsat mig till mellersta och södra Sverige eftersom landets norra delar, på grund av andra klimatbetingelser, har en helt annan jordbrukshistoria och således ett odlingslandskap av annan karaktär.

1.6 Begreppsförklaringar

Jordbruk:

Jordbruket är en näring som omfattar olika verksamheter med koppling till brukandet av jorden (Kommunal 2010, s. 11). Dess främsta syfte anges ofta vara livsmedelsproduktion (Ibid).

I denna uppsats får begreppet jordbruk även omfatta andra verksamheter, moderna eller historiska, som har en nära anknytning till det brukade landskapet. Moderna planteringar av energigrödor, dagens rapsfält, vallodlingar, spannmålsåkrar och de historiska hag-, slätter- och betesmarkerna inbakas samtliga här i begreppet jordbruk. Undantag gäller för skogsbruket som historiskt hade en nära anknytning till brukandet av jorden (Boverket 1996, s. 29), men nu, liksom i denna uppsats, ses som en separat näringsgren.

Jordbrukslandskap/Agrarlandskap/Odlingslandskap:

I uppsatsen nyttjas ord såsom jordbrukslandskap, agrarlandskap och odlingslandskap. Begreppen kan här ses som synonyma och avser beskriva det brukade landskapet utanför tätorten, vars huvudsakliga uppgift är att producera livsmedel, råvaror och/eller energi.

Tätortsnära landsbygd:

Enligt Glesbygdsverket innebär *Tätortsnära Landsbygd* områden med ett innevånarantal som understiger 3000 och som ligger på 5 till 45 minuters bilresa till tätorten (SOU 2003, s. 101).

Tätort:

För att få en förståelse för den ”*tätortsnära landsbygden*” förutsätts givetvis en förståelse för begreppet tätort. Glesbygdsverket hänvisar här till Statistiska centralbyråns beskrivning av tätort där denna benämning motsvarar en hussamling med minst 200 innevånare såvida avståndet mellan husen inte överstiger 200 meter (SOU 2003, s. 103).

Slätter:

Är benämningen på en metod för att tillvarata hö. Med hjälp av lie eller slättermaskin o.d. avmejas gräs och vallväxter för att få hö (SAOB, 2011-05-15).

Mångfunktionell:

Begreppet syftar i denna uppsats till att många olika funktioner får samverka på en gemensam yta eller samma gård (Myrdal 2008, s. 44). Begreppet har på senare tid stigit i popularitet och nyttjas inom flera kunskapsområden exempelvis geografi, ekonomi, ekologi, skogsbruk, jordbruk och landsbygdsutveckling (Ibid). Mångfunktionalitet har således fått varierande betydelser inom olika discipliner (Elgåker 2011, s 19).

2 Det agrara landskapets historia

När de bördiga jordarna i floddalarna kring Nilen, Euftrat, Tigris, Indus och Yangtse (Blennow 2002, s. 7) började brukas för mellan 10 000-12 000 år sedan föddes jordbruket (Edwardsson 2009, s. 1). Här lades stor möda ner på odling av växter som i utbyte gav mat och virke. Kring floderna upprättades ett betydande jordbruk som gav förutsättningar för de städer som började växa upp runt omkring (Blennow 2002, s. 7).

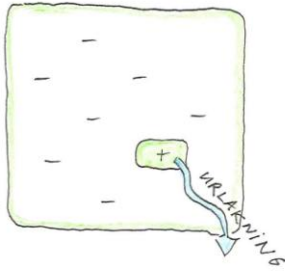
Samtidigt som jorden brukades i den bördiga halvmånen, som området kring floderna har kommit att kallas, täcktes Sverige med ett väldigt istäcke (Edwardsson 2009, s. 1; Boverket 1996, s. 15). Den rörliga landisen hyvlade och krossade berggrunden vilket bildade lera, morän, grus och sand (Boverket 1996, s. 15). När isen drog sig tillbaka lämnade den ett nertryckt landskap som till stora delar täcktes av vatten. Här sedimenterades leror. När landet åter höjdes ur vattnet uppdagades fuktiga strandängar som först kom att utnyttjas till slätter och senare som åkermark (Ibid).

Alltsedan inlandsisen försvann från vårt land har människan aktivt påverkat landskapets utveckling och utseende (Boverket 1996, s. 21). Olika typer av teknik har nyttjats för att utvinna jordens livsnödvändiga resurser. Landskapet har anpassats för att kunna generera mat, kläder, bränsle och bostadsmaterial, sådant som har varit nödvändigt för vår överlevnad. Det finns därför ett starkt samband mellan matproduktion och landskapets utseende (Ibid).

2.1 Jakten efter näringsämnen

Tre faktorer anges styra förutsättningarna för produktion av mat. Dessa är vatten, energi och mineralämnen (Boverket 1996, s. 21). Varken vatten eller solenergi kan ses som en begränsande resurs i det svenska jordbruket. Den faktor som tämligen har haft mest betydelse för den svenska matproduktionen är tillgången på en rad mineralämnen, framförallt kväve (N), fosfor (P) och kalium (K) (Ibid).

Människans förmåga att tillvarata markens näringsämnen är en viktig aspekt för att förstå jordbrukslandskapets historiska utveckling (Ekstam & Forshed 2000, s. 18). Historien kan indelas utifrån de metoder som människan har använt sig av för att stimulera markens näringskapital (Emanuelsson 2009, s. 21). Jordens näringsämnesmängd och människans förmåga att kontrollera dess kretslopp har haft stor betydelse för vår teknikutveckling, matproduktion, samhällsutveckling liksom jordbrukslandskapets utseende (Lärobok i agrarhistoria 1996, Larsson MP, Bengt m.fl. red.).

Figur 1: Jägare och samlare framtog naturen näring genom den mat hon insamlade. Näringstillförseln i form av avföring var koncentrerad till bopplatsen. Genom detta jordbruk kunde 1 km² ge föda åt en person.

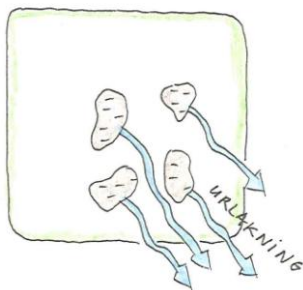
2.1.1 Jägare och samlare

De första människorna som invandrade till Sverige efter inlandsisens avsmältning var jägare och samlare (Boverket 1996, ss. 16 -17). Människorna levde då på jakt, fiske och av den vegetation som naturligt växte i landskapet (Emanuelsson 2009, s. 23). Vid denna tid på var människans påverkan på landskapet liten (Ibid). Jägarna och samlarna kom över en väldigt liten andel mat per ytenhet i landskapet och de hade åtkomst till endast en bråkdel av det näringskapital som fanns i ekosystemet (Boverket 1996, s. 25).

Genom jägarna och samlarnas levnadsätt uppskattas att en kvadratkilometers markyta kunde generera mat för en persons konsumtion (Emanuelsson 2009, s. 25).

2.1.2 Röjgödslingsjordbrukare

Först genom röjgödsling började människan att aktivt påverka markens näringskapital (Emanuelsson 2009, s. 23). Denna princip präglade jordbrukets första 3000 år (Ekstam & Forshed 2000, s. 18). Röjgödsling är en metod för att bearbeta marken (Gren 1997, s. 49) där näringsämnen frigörs genom att vedartade växter, träd eller buskar röjs eller bränns (Ekstam & Forshed 2000, s. 18). När växterna får sina ovanjordiska delar kapade ges marken ett tillskott av näringsämnen. Framförallt ökar andelen kväve i marken vilket är lättillgängligt för växter. Ingreppet ger även en ökad nedbrytningsaktivitet i marken och bidrar till att tidigare magasinerad näring kan komma i omlopp. Dessutom minskar konkurrensen om växtplatsens två andra resurser, sol och vatten, vilket gör att marken efter röjgödslingen lämpar sig väl för åkerbruk (Ibid).

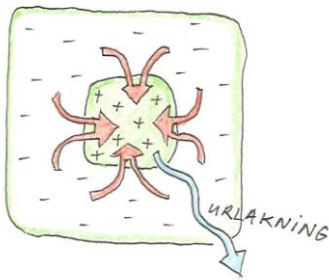

Figur 2: Röjgödslingen gav kortvarig näringstillförsel, men medförde stor näringsförlust där den nyttjades. Genom metoden kunde nu 1 km² försörja 20 personer med mat.

Röjgödslingen resulterade i goda skördar under ett par år, därefter kom ingreppets positiva effekter att avklinga. När markens överskott av tillgängliga näringsämnen var förbrukade, flyttades åkerbruket vidare till nya platser (Ibid). Den övergivna åkermarken utnyttjades då istället för betesdrift (Ibid) eller lades i lång träda tills processen kunde återupprepas (Emanuelsson 2009, s. 23).

Genom detta jordbruk röjdes landets skuggiga skogar (Ekstam & Forshed 2000, s. 14) och landskapet fick en mer halvöppen karaktär av buskskikt och öppna gräsmarker (Ekstam & Forshed 2000, s. 19).

Röjgödslingsjordbruket var inte bara kraft- och tidskrävande (Ekstam & Forshed 2000, s. 14) det resulterade även i att en stor del av markens näringsämnen urlakades (Emanuelsson 2009, s. 23). Genom den nya tekniken kunde dock människan höja sin matproduktion avsevärt. Samma ytenhet mark som under jägar- och samlarkulturen gav mat åt en person, kunde nu föda tjugo personer (Emanuelsson 2009, s. 25).

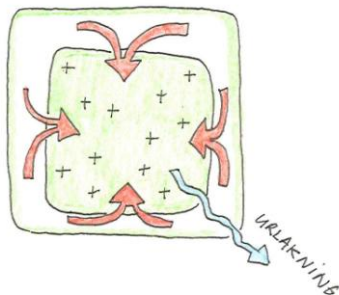
Figur 3: Permanenta åkrar upprättades där ängens näringsämnen tillfördes åkrarna via betesdjurens gödsel. Urlakningen var förhållandevis liten och jordbruket kunde försörja 50 personer med mat per km².

2.1.3 Jordbrukare med fasta gödslade åkrar

Under järnåldern, 500 f Kr-1000 e Kr, uppstod det jordbrukssystem som varade fram till mitten av 1800-talet. Med liens hjälp kunde man skörda större volymer vinterfoder än tidigare vilket även gav utrymme för att hålla mer boskap (Welinder m.fl. 1999, ss. 265-361). För att skydda boskapen från härjande rovdjur började djuren samlas i fållor eller i ladugårdar om nätterna (Boverket 1996, s. 26). Människan började nu uppföra permanenta åkrar som till skillnad för röjgödslingsjordbrukets kringvandrande jordbruk, krävde en kontinuerlig tillförsel av näring. Genom att boskapen nu koncentrerades till en yta blev det lättare att insamla och tillvarata djurens gödsel. Spillningen utnyttjades för att gödsla åkermarken (Welinder m.fl. 1999, s. 253).

Vid denna tid var åkrarna små medan betes- och slåttermarkerna var relativt stora. Jordens näringsämnen framtogs betes- och slåttermarkerna och återfördes senare till åkern genom djurens spillning. Ur detta "näringsflyttande" härstammar uttrycket "äng är åkers moder" (Boverket 1996, s. 26).

Det är ofta detta småskaliga jordbruk som vi idag refererar till då vi talar om kulturlandskapet. Slåtterängarna och betesmarkerna är en naturlig del av vårt kulturlandskap, vars flora och fauna har formats av historiens ständiga näringsexport (Ibid). Genom tillförseln av näring till åkern kunde nu människan höja sin matproduktion ytterligare. En kvadratkilometer kunde genom detta jordbruk producera mat till femtio personer (Emanuelsson 2009, s. 25).

Figur 4: Ökad tillgång på gödsel, bättre redskap och skiftesreformer resulterade i större åkrar. Näringen tillfördes ännu från ängen i form av gödsel och urin. Avkastningen ökade och kunde nu föda 200 personer per km².

2.1.4 Den agrara revolutionen

1800-talet är det århundrade som till synes inneburit störst förändringarna för det svenska jordbrukets markanvändning (Boverket 1996, s. 27). Genom att boskapens urin nu började utnyttjas som gödning kunde allt större åkerytor försörjas med näring. I urinen återfinns nämligen huvuddelen av de näringsämnen som boskapen utsöndrar, då särskilt kväve och kalium (Ibid).

Människan började dessutom utnyttja kvävefixerande balj- och vallväxter i odlingen, vilket höjde jordens kvävemängd avsevärt (Ibid). På så vis minskade även behovet av att förlägga marken i träda (Fogelfors 1997, s. 61).

Under 1700- och 1800-talen skedde en stor omvandling av landskapet. Denna period kom senare att kallas för "den agrara revolutionen" (Gadd 2000, s. 11), vilken innebar stora förändringar beträffande odlingssystem, jordägande, redskapsteknik och växtanvändning i jordbruket (Ibid). Under tidigt 1700-tal var stora delar av Sveriges marker ännu outnyttjade för odling och landet hade endast ett fåtal mindre städer (Gadd 2000, s. 16). Under den agrara revolutionen ökade arealen uppodlad mark genom nyodling eller utdikning

(Ibid). Under 1800-talet kom även skogsbruket och jordbruket att allt mer betraktas som två separata näringsgrenar. Tidigare hade skogen varit en viktig resurs som betesmark (Boverket 1996, s. 29).

De nya förändringarna gav ökad avkastning och en kvadratkilometer markyta kunde nu föda cirka 200 personer (Emanuelsson 2009, s. 25).

En banbrytande förändring för jordbruket, liksom för den svenska landskapsbilden, var de skiftesreformer som inleddes under 1700-talets slut (Boverket 1996, s. 28). Innan skiftenas tid var landsbygdens bebyggelse koncentrerad i byar (Gadd 2000, s. 111), där varje gård hade sin åkermark utspridd i ett flertal tegar (Gadd 2000, s. 112). Med syfte att förenkla ägostrukturerna och för att uppnå rationalisering i jordbruket inleddes en skiftesreform i Sverige från 1700-talets mitt (Gadd 2000, s. 273). Reformen skedde i tre faser: storskiftet, enskiftet och laga skifte. Skiftena initierades av centralmakten och genom lagstiftning kom ”staten” att för första gången ingripa i jordbruket mer aktivt än tidigare (Ibid).

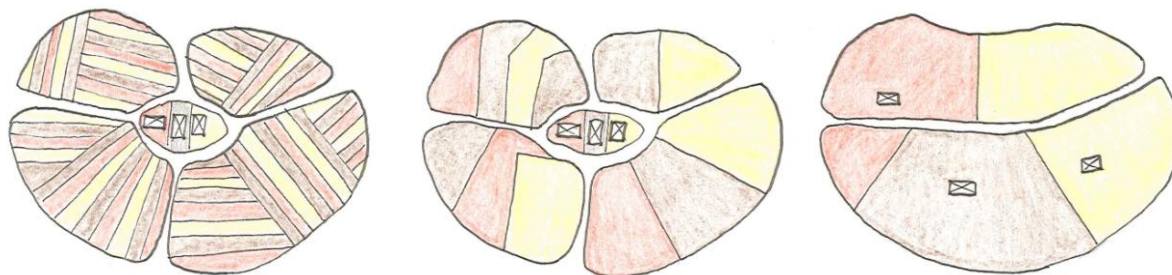
Genom storskiftet som förordnades 1757 skiftades byns marker så att varje åkerenhet blev större (Gadd 2000, ss. 275, 277). Dock bibehölls principen av att varje bonde hade utspridda lotter. Storskiftet påverkade inte heller bebyggelsens bystruktur (Gadd 2000, s. 277).

En mer radikal skiftesreform var enskiftet som initierades av Rutger Macklean 1783 i södra Skåne (Boverket 1996, s. 28). Enskiftesreformen var en vidareutveckling av storskiftet och ett försök att sammanföra bondens splittrade åkertegar till samlade enheter (Gadd 2000, s. 289). De tidigare bystrukturerna påverkades genom att byarna nu splittrades och gårdarna placerades i anslutning till sin mark (Boverket 1996, s. 28). Skiftesverksamheten spred sig fort och på bara några årtionden kom landskapet att radikalt ändra karaktär (Ibid).

För att enskiftet skulle genomföras krävdes dock att alla i byn var överrens, vilket inte alltid var fallet (Gadd 2000, s. 289). I längden blev det inte hållbart med både enskiftets och storskiftets parallella reformer. Ytterligare en skiftesindelning; laga skifte, tog därför vid och ersatte de två tidigare reformerna (Gadd 2000, s. 292). Genom laga skifte indelades varje bondes åkermarker och ängsareal i så sammanhängande enheter som möjligt (Gadd 2000, s. 293). Nu räckte det med att endast en bybo önskade skifte för att reformen skulle genomföras i hela byn (Gadd 2000, s. 293). Utflyttningsvånget blev strängare och många byar runt om i Sverige splittrades under denna period (Ibid).

Dagens odlingslandskap har fått många av sina karaktärsdrag från skiftesepoken. Den ensamma

”utkastade” gården i åkerlandskapet är en typisk skiftesrest. Effekterna av skifteslandskapet ledde till en mer effektiv odling av jorden, men samtidigt kom mycket stora arealer av den tidigare ängs- och betesmarken att uppodlas. Istället utnyttjades åkern i allt större utsträckning än tidigare, för foderproduktion (Boverket 1996, s. 28).

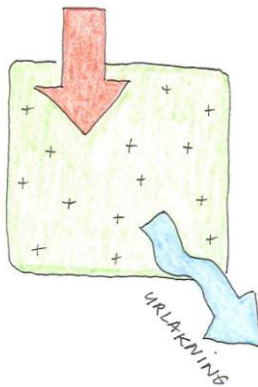

16 Figur 5: Före skiftenas tid, storskifte och laga skifte (fr. vänster). Bilderna visar konceptuellt hur skiftesreformerna påverkade jordbrukslandskapets utseende. Den vänstra bilden visar tegåkerbruket innan skiftesepoken. Bilden i mitten tydliggör hur åkerenheterna blev större genom storskiftet och bilden längst till höger visar hur laga skifte resulterade i ytterligare större åkrar och splittrade byar.

En annan åtgärd som har satt sin prägel på dagens landskap är den omfattande torrläggningen som genomfördes under 1800-talet och början av 1900-talet. I strävan efter att ytterligare effektivisera jordbruket täckdikades åkermark och sjöarnas ytvattennivå sänktes (Boverket 1996, s. 31). Ibland torrlades sjöar och myrmarker fullständigt. Insatsen genererade ny mark där jordbruket kunde expandera, men innebar på sikt att många torrlagda myrmarker sjönk ihop. Kostsamma ansträngningar krävdes då för att avvattna dessa jordbruksmarker. Många av de allra flackaste områdena i dagens slättlandskap är gamla sjöar eller myrmarker, där flertalet än idag kontinuerligt måste pumpas från vatten (Ibid).

Få av 1700-talets landsbygdsbefolkning hade jordbruk som enda sysselsättning (Gadd 2000, s. 53). Både i slättbygden och i skogsbygden var den svenska bonden under denna tid en mångsysslare.

Ungefär hälften av sin tid ägnade bonden åt renodlade jordbrukssysslor såsom harvning, sådd, plöjning, höslåtter och skörd (Gadd 2000, s. 53). Resterande tid upptogs av skogsbruk, husbyggen, slöjd, redskapstillverkning och även enklare smidesarbeten. Kvinnorna skötte hushållssysslorna och tillverkade tyger, sydde kläder, beredde ull och lin och konserverade livsmedel (Gadd 2000, s. 55).

Figur 6: Ängen och kreaturen behövdes inte längre för närings- tillförsel. Åkern gödslades nu med handelsgödsel vilket resulterade i stora näringsläckage. Avkastningen steg dock avsevärt och 1 km² kunde förse cirka 3000 personer med mat.

2.1.5 Konstgödseljordbrukaren

Under 1900-talets jordbruk började näring tillföras till åkrarna i form av konstgödsel (Emanuelsson 2009, s. 31). Från att ha bedrivit ett jordbruk där näringsämnen i princip exporterades från ängen och importerades till åkern, kunde nu bonden inrikta sig på endast näringsimport (Boverket 1996, s. 32). Det sedan urminnes tider välbalanserade sambandet mellan växtodling och djurskötsel bröts därigenom (Fogelfors 1996, s. 64). Bönderna kunde nu inrikta sig på antingen växt- eller djurproduktion. Det uppstod en obalans av näringsresurser mellan olika gårdar och i olika regioner (Ibid).

Tillförsel av konstgödsel gav dock en oerhört mycket bättre tillgång till näringsämnen i jordbruket vilket i kombination med kemisk bekämpning och genetisk förädling gav ofantligt stora skördar (Ibid). Detta högvakstade jordbruk hade dock inte varit möjligt att bedriva utan en långt ut-

vecklad mekanik som drevs av fossila bränslen (Emanuelsson 2009, s. 31). De fossila bränslena kom nu att utgöra jordbrukets främsta energikälla (Morell 2001, s. 11) till skillnad från tidigare jordbruk som var självförsörjande av energi (Emanuelsson 2009, s. 32). Efter andra världskriget började hästen i stor skala ersättas av traktorn och människorna av maskiner (Morell 2001, s. 11).

Det nya konstgödseljordbruket kunde producera mat till cirka 3000 personer per km² förutsatt att kosten huvudsakligen var vegetarisk. Med en animaliedominerad kost kunde motsvarande yta enbart föda cirka 600 personer (Emanuelsson 2009, s. 23).

2.2 Sveriges jordbrukspolitiska historia

Jordbrukets avgörande betydelse för samhällets överlevnad har gjort att den agrara näringen genom i princip alla tider har kontrollerats av lagar och politiska beslut (Kommunal 2010, s. 14). Målet har översiktligt inriktats på att säkra livsmedelsförsörjningen genom att produktionen har fått stöd i form av ekonomisk kompensation eller bidrag (Kommunal 2010, s. 14). När man söker förklaring till varför det svenska agrarlandskapet ser ut som det gör idag är även jordbrukspolitiken en viktig beståndsdel.

Under i princip hela 1700-talet var Sverige beroende av spannmålsimport (Adamson 1997, s. 247). Under 1800 talets början formulerades nya målsättningar för att Sverige under normala skördeår skulle bli självförsörjande gällande brödsäd (Ibid). Snart därefter grundades den *Allmänna magasininrättningen* vars uppgift var att lagra överbliven spannmål från goda skördeår. På så sätt kunde man tillgodosätta behovet av brödsäd även under missväxtår (Adamson 1997, s. 247).

Under 1880 talet var Sverige ett utpräglat jordbruksland där jordbruket utgjorde landets främsta näring (Myrdal 1991, s. 67). Industrialismen förde med sig nya arbetstillfällen i städerna och järnvägen och ångbåten resulterade i folklig utvandring och ökad global import av livsmedel. *Lantbruksstyrelsen* grundades 1889, med huvudsaklig uppgift att kontrollera nationens jordbruk (Ibid).

Kring 1900-talets sekelskifte orienterades jordbrukspolitikens fokus på att stödja den nationella livsmedelsproduktionen (Päiviö 2008, s. 26). På grund av import och ökad konkurrens från utländska varor sjönk priserna på Sveriges jordbruksprodukter. Tullar infördes med syfte att höja priserna på jordbrukens avkastning, säkra producenternas inkomster och stimulera sysselsättningen inom den agrara sektorn. Politiken inriktades dessutom på att bevara små jordbruk genom bl.a. egnahemslån. Lånet möjliggjorde att mindre bemedlade människor kunde bo kvar på landsbygden, istället för att flytta till de kraftigt överbefolkade städerna och på så vis kunde många små lantbruk överleva (Ibid).

Under mellankrigstiden rådde en hård internationell konkurrens inom livsmedelssektorn och priserna för de svenska jordbruksprodukterna sjönk kraftigt (Adamson 1997, s. 247). Genom påtryckningar från missnöjda jordbrukare vidtogs år 1930 politiska åtgärder för att fixera de pressade livsmedelpriserna (Ibid). Bönderna kompengades genom direkt subvention för en viss produkt eller säkrades genom ett minimipris (Kommunal 2010, s. 63). Denna stödiriktade politik, som ämnade skydda den inhemska jordbruksproduktionen, kom att mer eller mindre prägla jordbrukspolitiken ända fram till 1990-talet (Jordbruksdepartementet 2004, s. 47).

Efter kriget 1947 formulerades tre nya utgångspunkter: *inkomstmålet*, *effektivitetsmålet* och *produktionsmålet* (Larsson, 2004, s. 57). Dem tidigare egnahemslånen avskaffades och politikens fokus förflyttades från nybildning och småskaligt jordbruk till sammanslagning och rationalisering (Myrdal 1991, s. 89). *Inkomstmålet* syftade till att upprätthålla jordbruksprodukternas priser, *Effektivitetsmålet*, ämnade höja jordbrukets lönsamhet genom effektivisering och *Produktionsmålet* avsåg öka den agrara produktionen genom modern teknik och nya kemiska hjälpmedel (Päiviö 2008, sid. 26). Politiken fick önskad effekt och landsbygden tömdes på människor (Päiviö 2008, sid. 27).

År 1985 trädde ett nytt riksdagsbeslut i kraft med målsättning att trygga landets livsmedelsförsörjning i fredstid såväl som under krig och andra kriser (Larsson, 2004, s. 58). Samtidigt skulle jordbruket nu ta mer hänsyn till miljön och långsiktigt inriktas mot att hushålla med naturresurserna (Jord-

bruksdepartementet 2004, s. 47). Det moderna jordbruket påverkade nämligen naturmiljön på ett negativt sätt genom utsläpp av näringsämnen och gifter.

Det äldre och mer småskaliga jordbruket hade skapat ett landskap med höga natur- och kulturvärden ”på köpet”. Det traditionella jordbrukets biprodukter i form av betesängar och hagmarker kunde man inte längre räkna med att få vid sidan av det moderna jordbruket (Larsson 2004, s. 58). År 1986 skapades därför *NOLA* av riksdagen, som det första större nationella programmet för ”*naturvårdsåtgärder i odlingslandskapet*”. Genom *NOLA* kunde jordbrukarna få finansiellt stöd för att bevara viktiga biotoper som blev allt mer utsatta i det moderna jordbruket (Larsson 2004, s. 58). Sverige fick således för första gången två jämlöpande och i princip motstridiga former av politiska riktlinjer - ett översiktligt mål för ett rationell och självförsörjande livsmedelproduktion och ett mindre mål som ämnade begränsa de negativa miljöföljderna från det först målet (Larsson 2004, s. 59).

Genom 1990 års reform påbörjades en avveckling av den länge förda stödpolitiken. Den agrara sektorn skulle nu likställas med det övriga svenska näringslivet och styras av marknaden och konsumenternas efterfrågan (Jordbruksdepartementet 2004, s. 47). Genom den protagonistiska jordbrukspolitiken som dominerade i princip hela 1900-talet gagnades producenterna och medförde att en stor del av befolkningen fortfarande kunde livnära sig på jordbruket (Myrdal 1991, s. 111). Livsmedelsreformen från 1990 förbådades ge negativa konsekvenser för jordbrukets biologiska liv och historiska landskapsvärden (Päiviö 2008, s. 28). Som en förebyggande åtgärd utökades *NOLA* med *LOLA* ”*landskapsvård i odlingsbyggd*”, vars syfte var att värna om jordbrukslandskap med särskilda naturvärden. Vidare anstiftades även *KOLA*, ett program för ”*vård av fornlämningar och kulturlandskap*” (Larsson 2004, s. 59).

Den omtalade och befarade 1990-talsreformen fick dock aldrig någon genomslagskraft (Jordbruksdepartementet 2004, s. 48). När Sverige gick med i EU år 1995 integrerades istället den Svenska jordbrukspolitiken med ”*EU:s gemensamma jordbrukspolitik*”- GJP eller CAP som den betecknas på engelska ”*Common Agricultural Policy*”. Genom EU:s medverkan kom Sverige att falla under den gemensamma jordbrukspolitiken vilken syftade stödja produktionen inom unionen (Päiviö 2008, s. 27).

3 Dagens jordbrukslandskap

Sverige består idag av cirka 2,7 miljoner hektar åkermark (SJF u.å. a, s. 4). Dessa upptas till 40 % av spannmålsproduktion där främst korn, havre och vete och vall odlas (SJF u.å. a, s. 11).

Jordbrukslandskapets utseende präglas av ett högeffektivt jordbruk. En vanlig åsyn är vidsträckta sädesfält och vallodlingar där vitplastade ensilagebalar lagras över sommaren. Dock är ängar och hagmarker idag en sällsynt bild (Flygare & Isacson 2001, s. 11). Den moderna livsmedelsproduktionen innebär principiellt att fossil olja omvandlas till energi med livsmedel som slutprodukt (Fogelfors 1997, s. 64). Vi nyttjar naturresurser från en annan tid och kan således inte längre betrakta oss som självförsörjande (Ibid).

3.1 Specialisering och geografisk spridning

Jordbrukets verksamheter uppdelas ofta i två kategorier - vegetabilie- och animalieproduktion. Uppdelningen är en grov indelning av jordbrukets produktionsområden. Det är vanligt förekommande att jordbruken idag specialiserar sin verksamhet genom att bedriva antingen växtodling eller djuruppfödning och det blir allt mer sällsynt att en gård producerar både t.ex. ägg, mjölk, spannmål och grisar (Kommunal 2010, s. 22). Allt vanligare blir det att jordbruket inriktningar sin produktionstyp efter lönsamhet. Olika klimatförhållanden, landskapets utformning och jordens bördighet påverkar vad som är mest lönsamt att odla. Produktion av vete, korn, råg och havre är koncentrerade till landets södra och mellersta slättbygdsområden, liksom produktion av oljeväxter. I landets nordliga delar är jordbruket inriktat på främst foderproduktion såsom vall eller fodersäd. Grönsaker odlas främst i söder där klimatet är mildare. I de minst bördiga delarna av landet, där det är minst lönsamt att odla, är jordbruken istället inriktade på djurproduktion (Kommunal 2010, s. 25). Användandet av handelsgödsel liksom tillgången på fossilt bränsle har haft en avgörande roll för jordbrukens specialisering och geografiska spridning (Emanuelsson 2009, s. 31). Liksom tidigare nämnt, utnyttjades historiskt djurens spillning för att gödsla de intilliggande åkermarkerna. Idag kan gödsel istället importeras i form av handelsgödsel och djurens foder produceras ofta i andra delar av landet eller världen (Emanuelsson 2009, s. 32).

Ett exempel på specialiseringens negativa följder uppvisades nyligen genom SVT:s dokumentärserie "dokument inifrån" (2011-05-15). Dokumentären "*Vårt grisiga hav*" skildrade en högeffektiv

djurproduktion i Polen och Vitryssland. Djurproduktionen är där så koncentrerad inom samma region så att marken inte längre kan tillvarata den mängden gödsel som djurproduktionen avkastar. Djurspillning sprids i överdoserade mängder över åkrarna eller dumpas rakt ut i naturen. Då växterna inte förmår att uppta den höga mängden näringsämnen resulterar övergödslingen i näringsläckage. Stora mängder fosfor och kväve förs istället med regnvatten ut till områdets sjöar, åar och floder vilka slutligen utmynnar i en redan övergödd Östersjö. Långt ifrån den ursprungliga dumpningsplatsen blir effekterna förödande på Östersjöns växt och djurliv (Dokument inifrån 2011-05-15).

3.2 Dagens jordbrukspolitik

De övergripliga politiska målen för Svensk jordbruk beskriver jordbruksverket vara:

”landsbygdens naturresurser och miljö ska bevaras och utvecklas på ett hållbart sätt. Det ska vara attraktivt att leva och bo i den svenska landsbygden.” (SJF u.å. a, s. 18)

Ett medel för att nå ovanstående mål är *Landsbygdsprogrammet*. Programmet ämnar gynna det traditionella svenska jordbruket och satsa på nya näringar som främjar miljön och utvecklar landsbygden (SJF u.å. a, s. 18). Landsbygdspolitikens betydelse i CAP har tilltagit sedan slutet på 1980-talet. Pengar överförs exempelvis från gårdsstödet till landsbygdsutvecklingen för att åtgärda rådande miljöproblem (Kommunal 2010, s. 67).

För Sveriges del fattas de politiska beslut som berör jordbruket på fyra nivåer: kommunalt, regionalt, nationellt och på EU-nivå (Kommunal 2010, s. 64). Den gemensamma jordbrukspolitiken (GJP eller CAP) har som mål att:

”...göra jordbruket effektivare, att garantera en rimlig levnadsstandard för lantbrukarna, att stabilisera marknaderna för jordbruksprodukter (det vill säga att minska effekterna av variationer i utbud och efterfrågan), att se till att befolkningen har tillräckligt med mat och att se till att konsumenterna får jordbruksprodukter till rimliga priser.” (SJF u.å. a, s. 18)

År 2003 genomfördes en omfattande reform av EU:s jordbrukspolitik i strävan mot skapa en mer marknadsanpassad jordbruksreform. I Sverige gäller den nya EU-politiken sedan 2005 (SJF u.å. b, s. 18).

Reformen har bland annat inneburit att tidigare stödmedel har efterträts av ett övergripande stöd som kallas *gårdsstödet* (Ibid). Gårdsstödet är, till skillnad från tidigare stöd, frikopplat från produktionskvantitet. För att erhålla ett fullt gårdsstöd måste jordbrukaren uppfylla ett så kallat tvärvillkor som inbegriper krav på bland annat miljö, djurhälsa och djurskydd. För att bli berättigad fullt stöd gäller även att jordbrukaren har så kallade stödrätter där varje stödrätt uppgår i ett bestämt värde. Dess värde avgörs efter markklass och region. Marken i Skåne tillhör Jordbruksverkets benämning på region 1, vilket ger högst gårdsstöd. Gårdsstödet kan inte heller sökas av småjordbruk som har en verksamhet under 4 ha (Ibid).

3.3 Natur och kulturarv

Det vi idag kallar för natur- och kulturlandskap är ofta produktion- och restytor från äldre jordbruk (Larsson, MP 1997, s.12). Det kan vara den forna inägomarkens åkrar och ängar, utmarkens slåttermyrar och sommarbeten eller tidigare restområden i form av åkerholmar, små vattendrag eller diken (Ibid). I det tidiga jordbruket utgjorde dessa landskapstyper, en till ytan, dominerande andel av gårdens mark (Larsson, MP 1997, s.19). Idag finns bara spillror av dessa markanvändningsområden kvar (Larsson, MP 1997, s.19). Dock har andelen betesmarker åter ökat under de senaste tio åren (Kommunal 2010, s. 21)

Dagens rationaliserade jordbruk har fått stora konsekvenser på det biologiska livet i jordbrukslandskapet (SJF u.å. a, s 15). Handelsgödsel och bekämpningsmedel har resulterat i näringsläckage och bidragit till övergödning av vatten och hav (Ibid). Så kallade ”odlingshinder”, såsom dikesrännor och stengårdsgårdar har flitigt undanröjts vilket har lett till utarmning av jordbrukslandskapets växt- och djurliv (Emanuelsson 2009, s. 349). Kulturlandskapet bidrar även estetiskt genom ett vackert landskap som utgör en viktig symbolfunktion för Sverige (Larsson, MP 1997, s.14). Idag skyddas vårt kulturlandskap av bland annat miljöbalken och kulturminneslagen (RÅA 2011, b).

3.4 Rekreativa aspekter

För människors hälsa är vistelsen i naturen av flera skäl viktig. Forskningsresultat visar att vistelse i naturen har en positiv effekt på hälsan genom att reducera stress. Människor som har tillgång till natur i sitt dagliga liv är mindre benägna att drabbas av stress. Samtidigt pekar statistiken på att flera av våra dagliga sjukdomar är stressrelaterade (Grahn & Stigsdotter 2003 s. 1).

Naturen har även ett pedagogiskt värde där kunskap om biologi, ekologi och sociala möten kan hämtas (Boverket 1996, s. 81).

4 Framtidens jordbrukslandskap?

4.1 Globala naturresurser

I april 2007 presenterade Miljövårdsberedningen¹ en studie som överblickande framtidens naturresurser. Studien diskuterade naturresursernas situation i ett globalt perspektiv med utblick mot år 2050. Fokus låg på framtidens behov av biologiska resurser som skogs- och jordbruksprodukter, vatten, fisk samt efterfrågan på energi. Studiens resultat tyder på en stark tillväxt, inkomstökning och en världsekonomi som väntas växa med tre till fyra gånger under de närmaste fyrtio åren. Studien förutspådde en dramatiskt ökad press på ekosystemet och en accelererande konkurrans om vatten och mark (Miljövårdsberedningen 2007, s. 5).

Erik Westholm, forskare på institutet för framtidsstudier, målar upp en liknande bild i sin text *”När hektaren inte räcker”*. Han skildrar en framtid där jordens naturresurser kommer att vara långt ifrån tillräckliga. En framtid som sätter Svensk landsbygd i en ny situation där varje hektar på jorden kommer att behövas i en hård konkurrans om olika slags markanvändning (Westholm 2008, ss. 278-279). För en uthållig resursförbrukning med dagens konsumtion behövs ytterligare två planeter jorden (Bengtsson 2009, s. 41).

Jan Bengtsson (2009, s.51), ekolog på SLU, menar även att det ligger i framtidens stora utmaning att tydliggöra samhällets och människornas beroende av naturen. Han hoppas på en framtid där människor med många kompetenser kan mötas och dra nytta av varandra. En sådan framtid finns det anledning att tro på menar Bengtsson (2009, s. 51).

4.2 Mångfunktionella jordbruk

Konceptet mångfunktionalitet har under senaste tiden vuxit i popularitet från flera olika håll såsom inom natur- och djurrättsföreningar men även småskaliga jordbrukare som vill differentiera sin verksamhet (Elgåker 2011, s 19). Begreppet mångfunktionellt jordbruk är långt ifrån en nymodighet. Tidigare var i stort sett alla gårdar mångfunktionella med ett stort antal olikartade aktiviteter såsom bas-

¹ Miljövårdsberedningen är Svenska regeringens råd i miljöfrågor, i aktuella eller framtida frågor med miljöanknytning (www.sou.se).

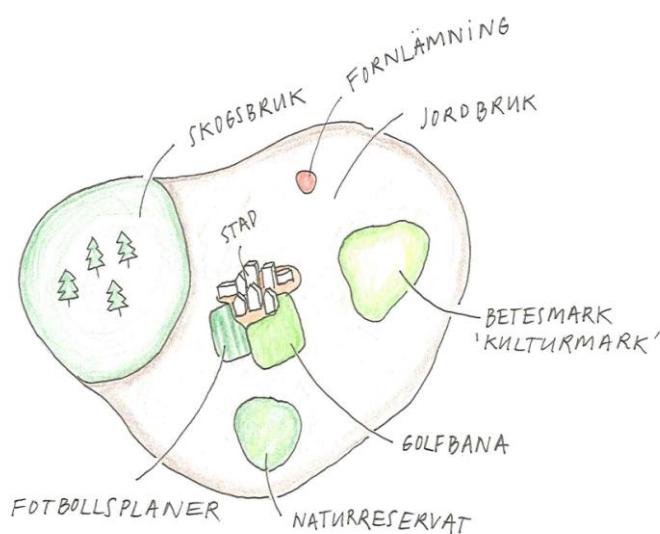
produktion av livsmedel, textiltillverkning, slöjd m.m. Att begreppet idag blivit något att eftersträva är troligen en motsatsreaktion på dagens storskaliga och specialiserade jordbruk (Myrdal 2008, s. 44).

Mängden funktioner inom en gård eller på en yta avgörs efter vilken typ av produktion som bedrivs på gården, det omgivande landskapet utseende samt lantbrukarens intresse (Björklund & Milestad 2008, s. 291). Funktioner som en och samma gård kan uppfylla är exempelvis uthyrning av sommarbostäder, snöröjning, uthyrning av maskiner till grävarbeten samt gårdsförsäljning av egna produkter (Ibid). Genom sin produktion kan dessutom jordbruket bidra genom att hålla landskapet öppet och gynna landskapets biologiska mångfald genom att fungera som bopalts för vilda djur och växter (Björklund & Milestad 2008, s. 291). En biologisk mångfald har flera ekologiska aspekter som kan gynna jordbruket. Det skapar till exempel bördiga jordar, recirkulerar vatten och näring, minskar skadodjurstrycket och bidrar genom att skapa ett gynnsamt klimat (Ibid). Genom blandjordbruk kan den biologiska mångfalden utnyttjas snarare än motverkas, som den till synes gör i dagens monokulturer (Bengtsson, 2009 s. 52). Monokulturer löper dessutom större risk för skadegörarangrepp och innebär därför en ökad användning av växt- och skadebekämpning (Bengtsson 2009, s. 53).

Jordbrukets gårdar kan även fylla en viktig social funktion genom att tjänstgöra som mötesplatser (Björklund & Milestad 2008, s. 294). Gården Hulta utanför Lindköping är ett exempel där ett möte mellan bygdens jordbrukare och innevånare har utmynnat i ett gott samarbete. Sjutton hushåll i byn bidrar nu med humanurin som gödslar åkrarna. De boende odlar gemensamt potatis på lantbrukarens mark och i gengäld hjälper dem jordbrukaren med slätter (Ibid).

4.3 Sektorisering och konflikter

Enligt Glesbygdsverkets benämning på den tätortsnära landsbygden² är det bara Norrlands inland och en liten del av Småland som inte kan inkluderas till denna kategori (Bucht 2008, s. 157). Den tätortsnära landsbygden är en plats där det redan idag råder hög konkurrens om marken. Här bedrivs ett högmodernt jordbruk som måste samsas med stadsbornas dröm om livet på landet (Bucht 2008, 155). När många gör anspråk på samma mark ökar risken för konflikter (Bucht 2008, 159). Detta skulle kunna avhjälpas genom översiktlig planering, menar landskapsarkitekten Bucht (2008, s. 160) i sin text *"Stadsnära landsbygd- när många gör anspråk på marken"*. Hon målar upp en bild över de mest vanligast förekommande konflikterna i den

Figur 7: Bilden visar ett sektorsindelad landskap.

² Se Begreppsförklaringar, s. 11

tätortsnära landsbygden såsom jordbrukarnas rädsla för smittorisk och nedskräpning samt boendes klagan över stank och spyflugor. Bucht adresserar konflikterna till främst den sektoriserade planeringen. Hon liknar situationen vid en orgel där orgelpiporna får representera olika planeringsorgan som var och en skapar en vacker ton (ibid). Exempelvis planeras jordbruket av privata markägare och jordbruksföretag efter de krav som EU ställer. Golfbanor planeras på samma vis av egna experter, medan andra bestämmer vilka områden som är värdefulla för kultur- och naturvård. I sin liknelse menar Bucht att det saknas en ”orgelbyggare” som kan skapa en orgel där orgelpiporna tillsammans får frambringa välljudande musik (Bucht 2008, s. 160). Kommunen, som kan ses som det organ som bär rollen som en sådan orgelbyggare, har ofta väldigt lite att säga till om i praktiken, menar Bucht (2008, s. 164).

Ekologen Bengtsson (2009, s. 53) uttrycker också sektoriseringens negativa följder. Han menar att sektoriseringen hämmar innovativ markanvändning och exemplifierar genom att peka på skogsbetet. I historien utnyttjades skogens markvegetation som bete åt kreaturen, ett sätt där samma mark utnyttjades för att fylla flera funktioner. Då skogsbruket och jordbruket numera ses som separata näringar faller denna typ av markanvändning mellan stolarna. Ur skogsbrukets perspektiv bidrar betesdjuren till produktionsförstörelse och från jordbrukets håll ger bete på skogsmark en sämre produktion än på gräs- och åkermarker. En norsk undersökning visar att välskötta skogsområden med bete kan avkasta 80 % av produktionen och ovanpå det även ge kött råvara. Ur ett helhetsperspektiv kan alltså produktionen totalt sätt öka genom ett samarbete mellan de båda sektorerna (Bengtsson 2009, s. 53). Genom att lösa upp konflikter mellan olika sektorer kan det uppstå nya markanvändningar som kan utnyttas i nya landskap där en hållbar matproduktion kombineras med andra ”nyttigheter” (Ibid). Det är av vikt att skapa förståelse, intressera och stimulera allmänheten, liksom jordbrukaren och hela samhället för att uppnå en hållbar naturvård (Bengtsson 2011, s. 51).

4.4 Utnyttja naturens möjligheter

För en hållbar utveckling har förekomsten av ekosystemtjänster en viktig roll att spela. Genom att stimulera naturens ekosystemtjänster kan dessa vara till stor nytta för dagens samt framtidens välfärd (Bengtsson 2009, s. 49). Ekosystemtjänster är ett samlingsbegrepp för de processer i ekosystemen som bidrar till samhällets och människornas välfärd och välbefinnande (Bengtsson 2011, s. 3).

Exempel på ekosystemtjänster som gynnar jordbruksproduktionen är jordmånsbildning, fotosyntesen, markstruktur, kvävefixering och pollinering. Men det finns även ekosystemtjänster som stödjer människans välbefinnande såsom estetiska naturvärden, rekreativvärden och kulturella värden (Ek-svärd 2006, s. 5).

I Gröna fakta (2/2008) poängteras att det generellt inte råder brist på faktakunskap däremot handlingskraft. Än viktigare än att formulera nya strategier och målsättningar är alltså att faktiskt också kunna genomföra dem (Gyllin m.fl. 2008, s. 7). För att uppvisa ett konkret exempel där jordbrukslandskapets utnyttjats till mångfunktionell markanvändning kan Staffanstorps kommuns ”beträdor” anges som ett exempel. I Staffanstorps kommun, som är belägen mitt i Skånes bördiga slättlandskap, rådde det brist på allmänrättslig mark där kommunens innevånare kunde rekreativ sig (Muntligen med Staffanstorps kommun, 2011-05-12, bilaga 9.5).

Kommunens olika ridföreningar saknade även områden att rida i. Genom ett samarbete mellan kommunen och en markägare tillgängliggjordes stråk längst med åkerlandskapets skiftesgränser för rekreativa aktiviteter (ibid). Åkermarken lades i träda³ vilket gav jordbrukaren trädesbidrag och kommuninvånarna fick möjlighet att tillträda det annars svårtillgängliga jordbrukslandskapet. Idag nyttjas beträdorna flitigt av både ryttare, fotgängare och rastande hundar (ibid). Väl utformade beträdor kan vid sidan av sin rekreativa kvalitet även fylla andra viktiga funktioner. Dessa kan t.ex. fungera som buffertzon för att minska urlakning av näringsämnen och bekämpningsmedel till närliggande vattendrag (Gyllin m.fl. 2008, s. 3). Genom att utmärka beträdorna med enklare skyltar kan upplevelsen berikas och bidra till en pedagogisk inlärning (Gyllin m.fl. 2008, s. 3). Genom att så in näktarblommande ängsvall i beträdans ytterkanter skulle situationen för fjärilar och humlor kunna förbättra, men även bidra till en mer varierad miljö för de rekreerande (Gyllin m.fl. 2008, s. 5).

Figur 8: Promenad på beträda

³ Att ”lägga mark i träda” innebär att åkermarken hålls odlingsfri under en period. Trädoperioden kan pågå i ett, till flera år, och är en gammal företeelse med ursprung i att undvika utarmning av jorden. (www.wikipedia.se, 2011-05-12)

5 Intervjuer

5.1 Bakgrund

En rad intervjuer har genomförts med syfte att utreda hur människor med olika relationer till jordbrukslandskapet ser på dagens och framtidens agrara landskap. Intervjuerna genomfördes med utgångspunkt i att jordbrukslandskapet har olika innebörd och betydelse beroende på vem som tillfrågas. Genom att få inblick i olika människors perspektiv var förhoppningen att få en ökad förståelse för det agrara landskapets olika funktioner.

Denna syntes sammanställer, jämför och reflekterar materialet av fyra intervjuer. Samtliga intervjuer är sammanställda i rapporter vilka har godkänts av respektive respondent. Rapporterna presenteras under uppsatsens bilagor (se bilaga 9.1-9.4).⁴

Respondenter

De intervjuade består av Harald Svensson på Jordbruksverket (*"jordbruksverket"*), Maj Rundlöf (*"zooekologen"*) som är ekolog med zoologisk inriktning på Lunds Universitet, Johan Bjurevall (*"jordbrukaren"*) som arbetar med mjölkproduktion på Råbelöfs gård samt Jan Bengtsson (*"miljöekologen"*) som är ekolog med inriktning mot miljövärd på SLU.

5.2 Intervjusyntes

Vilken roll får vårt jordbrukslandskap i framtiden?

Ur intervjuerna framträder en ganska likartad bild över vilken roll som dagens jordbrukslandskap spelar för vårt samhälle. De alla nämner att jordbrukslandskapet fyller flera viktiga funktioner såsom mat- och råvaruproduktion samt utgör en plats för biologisk mångfald och kulturvärden. Alla respondenter är överrens om att framtidens jordbrukslandskap kommer att få fortsätta att fungera som mat- och råvaruproducent. Det råder dock olika uppfattningar om begreppet "framtid". Jordbrukaren samt Jordbruksverket väljer att tala om en relativt kortsiktig framtid. Jordbrukaren skildrar en framtid som

⁴ Förtydligande: Även en femte intervju rapport presenteras som en bilaga (9.1 Intervju med Staffanstorps Kommun). Denna intervju genomfördes i syfte att utöka kunskapen om företeelsen "Beträda", och angår inte jordbrukslandskapet i sin helhet. Därav behandlas inte intervjun i denna syntes.

sträcker sig till nästa generationsskifte och Jordbruksverket talar om en ”överblickbar” framtid. De båda beskriver en framtid som baseras på rådande trender såsom stigande spannmålspriser och markvärde. De två ekologerna utblickar mot en framtid som kan tolkas som något mer avlägsen, då deras framtidstro baseras på mer annalkande aspekter. Försämrade tillgång på näringsämnen och energi samt behov av rekreativa vistelseytor anges som exempel.

Samtliga är överrens om att jordbrukets ekonomiska lönsamhet även i framtiden kommer ha en stor inverkan på jordbrukets verksamhet. Zooekologen tror på ökade regionala skillnader där jordbruksproduktionens olika verksamheter förläggs med hänsyn till maximal avkastning, medan det tätortsnära jordbruket kommer att inriktas mer på upplevelser och rekreation. Hon tror att estetik, funktion och tillgänglighet kommer att bli allt viktigare aspekter i det tätortsnära jordbruket.

Miljöekologen tror att framtidens jordbruksproduktion kommer att bedrivas på närmare avstånd till konsumenterna med anledning av sämre tillgång till näringsämnen och energi. Han tror att all nuvarande mark kommer att behövas i framtiden för produktion av främst livsmedel.

Jordbruksverket pekar på en fortsatt prishöjning av både spannmål och mark. Detta tros påverka intresset för odling då lönsamheten därmed blir större.

Jordbrukaren tror att Sveriges livsmedelsproduktion på sikt kommer att minska, då främst djurproduktionen. Han ser dem politiska riktlinjerna som en hämmande faktor för jordbrukets lönsamhet. Han tror att de mindre jordbruksföretagen kommer att utkonkurreras av större aktörer och att jordbruket kommer att behöva rationaliseras för att möta utlandets konkurrens.

Hur kommer jordbrukslandskapets utseende att förändras i framtiden?

De intervjuade är överrens om att jordbrukslandskapets utseende inte är något bestående utan är ett föränderligt landskap som kommer att se annorlunda ut i framtiden.

Både Jordbruksverket och jordbrukaren beskriver ett framtida jordbrukslandskap som fortsätter att utvecklas mot att bli mer storskaligt ”*i alla fall inom de ramar som miljövårdsverket tillåter*” (jordbruksverket).

De båda ekologerna presenterar en bild av framtidens jordbrukslandskap som snarare kommer att påverkas av hur vi väljer att planera landskapet.

Mångfunktionellt jordbruk

Att produktionen skulle inriktas på att bli mer mångfunktionell är ingenting som varken Jordbruksverket eller jordbrukaren själva nämner. När de tillfrågas om ämnet tror de båda att en sådan omställning blir svår att genomföra. Jordbrukaren berättar dock att han kan se ett ökat intresse från allmänheten gällande jordbruket. Allt fler besöker betessläpp eller kommer till gården på studiebesök. Han nämner dock smittorisk och nedskräpning som två problem som ett mångfunktionellt jordbruk kan komma att medföra. Jordbruksverket nämner att en sådan framtid vore önskvärd men är kritisk till hur det skulle genomföras. Han menar att plånboken är ett effektivt styrmedel och att jordbrukets verksamhet kan styras genom ekonomiska bidrag. Dock menar han att ytterligare en stödform skulle kom-

plicera dagens stödansökan ytterligare. Han tror dessutom att det skulle uppstå avvägningsproblem i bedömningen av vad ett mångfunktionellt jordbruk skulle innebära.

Miljöekologen ser positivt på ett jordbruk som kan fylla flera funktioner. Han ser dock ett problem i att det saknas studier som visar hur mångfunktionella jordbruk kan gagna även jordbrukare och markägare. Han efterfrågar sådan forskning och tror att det skulle kunna underlätta för det mångfunktionella jordbrukets implementering.

Zoökologen tror på en mångfunktionell framtid för jordbrukslandskapet. Hon tror dock att det kan komma att medföra en mängd konflikter, vilka kräver beredskap för att lösas. Föra att underlätta för implementering tror hon att man skulle kunna visa prov på verkliga exempel och utnyttja ekonomiska bidrag för att gynna förekomsten av mångfunktionella jordbruk.

Jordbrukspolitik

Alla fyra av de intervjuade personerna ser brister i dagens jordbrukspolitik. Jordbruksverket beskriver ett segt system som inte är helt anpassat till dagens jordbruk. Då syftar han på de stödformer som finns att tillgå vilka i dagens läge, främst gynnar jordbruksproduktionen i de mest bördiga regionerna. För att upprätthålla ett ”öppet landskap” i hela Sverige borde kanske de regioner som har sämst avkastning få ökat stöd, menar han.

Miljöekologen anser att det i princip inte bedrivs någon aktiv jordbrukspolitik i Sverige, ”om man inte anser att det även är politik att inte göra något”, tillägger han.

Zoökologen, menar att jordbrukspolitiken har goda målsättningar men hon ser brister i att de politiska målen saknar verkliga riktlinjer. Enligt målen nämns bland annat ”att jordbruksproduktionen skall vara långsiktigt hållbar”. Begreppet ”långsiktigt hållbar” saknar definition och skulle behöva kompletteras med mätbara mål, menar hon. Hon tillägger att hon ser positivt på att den biologiska mångfalden, ekosystemtjänster och hotade arter är ett av dagens politiska fokus, även om dessa aspekt ofta prioriteras ner.

Jordbrukaren anser att jordbrukspolitiken inte har särskilt stort inflytande över jordbruksproduktionen annat än att det är avgörande för de mindre jordbrukens överlevnad. Han ser ett problem i att ”samhället” inte är beredda att betala tillräkligt för livsmedel och att det därav blir allt svårare för svenska jordbruk att möta den utländska konkurrensen. Det framstår inte som att han adresserar problemet till de svenska jordbruksreglerna (som är striktare än många utländska regelsystem). Han verkar snarare se ett problem i att svenska konsumenter inte är beredda att betala för den djurhållning och odling som det Svenska jordbruket innebär. Slutligen nämner han att han önskar en jordbrukspolitik där marknaden skulle få vara mer styrande och att dagens stödformer istället skulle betalas direkt av konsumenterna i form av högre livsmedelspriser.

Egna tankar

Ur intervjumaterialets helhet tycker jag mig kunna urskilja hur de olika yrkesverksamma personerna mer eller mindre ser till sina egna intresseområden. Att åsikter och framtidstankar skiljer sig åt beror troligen på att de olika respondenterna har olika relationer till jordbrukslandskapet. Ur jordbrukarens

perspektiv är ju givetvis lönsamheten viktig eftersom han är den enda av de intervjuade som direkt livnär sig på jordbrukets avkastning. Ur ekologernas synpunkt är det givetvis viktigt med en framtid som även gynnar miljön, ekosystemtjänster och det biologiska livet. Deras positiva synsätt på mångfunktionella jordbruk präglas givetvis av att det även kan innebära ett ökat fokus på deras område.

En marknadsanpassad jordbruksproduktion kan ses som svår att kombinera med ett ökat fokus på jordbrukslandskapets biologiska liv. Kanske är det därför som de båda ekologerna hyser en tro om en mer planerad framtid där jordbrukspolitiken får spela en mer aktiv roll. Jag tycker mig även kunna urskilja att de respondenter, som själva nämnt att de arbetar i nära samarbete med andra yrkesgrupper, visar en större förståelse inför värden och funktioner som ligger utanför deras eget yrkesområde.

6 Diskussion och reflektion

Vi lever i en tid då oljan sinar, jordbruken blir allt större och markägarna allt färre. I jordbruket ersätts muskelkraft med kostnadseffektiv maskinkraft (Björklund & Milestad 2008 s. 288). Konsekvenserna av den minskade åkerarealen är ännu inte påtagliga. Skördarna har istället ökat genom handelsgödsel och bekämpningsmedel och jordbrukarna importerar foder till sina djur istället för att odla (Björklund & Milestad 2008 s. 288). Det specialiserade jordbruket är idag beroende av fossilt bränsle och konstgödsel vilka båda är ändliga resurser (Fogelfors 1997, s. 64). Ur en studie som Miljövärdskommittén presenterade (Miljövärdskommittén 2007, s. 5) framgår att genom dagens konsumtion och produktion kommer naturens resurser inte att vara tillräckliga för framtiden. Studien skildrar en snar framtid som ligger endast 40 år fram i tiden. Denna gång kan vi alltså inte ens förpassa problemet till nästa generation. Det krävs en omfattande förändring av vår livsstil, planering och produktion. Ett problem vi måste ta itu med genast.

Hur har dagens jordbrukslandskap formats?

Genom att granska jordbrukets historia kan vi följa hur människan blev allt skickligare på att utnyttja jordens resurser i strävan att hela tiden producera mera mat och råvaror. Till en början då vi levde som jägare och samlare påverkade vi landskapet i mycket liten utsträckning (Emanuelsson 2009, s. 23). Ur jakten på näring utvecklades röjgödslingsjordbruk och det gödslade åkerbruket (Emanuelsson 2009, s. 23; Welinder m.fl. 1999, s. 253) vilket genererade mer mat och befolkningen kunde öka. Dåtidens jordbruk nyttjade naturens resurser på ett förhållandevis varsamt sätt och var självförsörjande gällande energi (Emanuelsson 2009, s. 32). Jordbruket bidrog genom att stimulera den biologiska mångfalden och skapade en unik flora och fauna på dagens slätter och betesängar. Dessutom formades en landskapsbild som idag så ofta får ta plats i våra mest älskade skönlitterära verk och som har blivit en symbol för Sverige.

Eftersom jordbrukslandskapets produkter är direkt livsnödvändiga för människans överlevnad har centralmakten genom nästan alla tider kontrollerat dess produktion (Kommunal 2010, s. 14). Olika politiska målsättningar och beslut har aktivt påverkat landskapets utseende såsom skiftesreformer, strategier för exploatering och ökad produktivitet samt senare även riktlinjer för bevarande av natur och kulturhistoriska värden.

En mångfunktionell framtid?

Av historien kan vi utläsa att det förindustriella jordbruket var av mångfunktionell karaktär. Då ägnade sig bonden åt allt från direkt jordbruksrelaterade sysslor till bostadsbyggande och läderbearbetning med mera. Dessutom bedrev varje gård oftast både jordbruk i form av växt- och djurproduktion. Varje gård hade ofta flera slags djur och till jordbruket inkluderades då även skogen (Gadd 2000, ss. 53-55).

Idag bedrivs jordbruken främst med inriktning på antingen växt- eller djurproduktion (Kommunal, 2010 s. 22) och skogsbruket har sedan länge betraktats som en separat näringsgren (Bengtsson 2009, s. 53). Specialiseringen i sig kan generera högre avkastning genom att jordbruken inriktar sin verksamhet efter vad som är mest lönsamt för gårdens förhållanden (Kommunal 2010, s. 23) men har även flera negativa aspekter. Specialiseringen skapar en näringsobalans mellan gårdar och regioner (Fogelfors 1997, s. 64). Alldeles nyligen (den 15 maj) visade SVT:s dokumentärserie ”dokument inifrån” ett aktuellt exempel på en av specialiseringens negativa konsekvenser. Dokumentären ”Vårt grisiga hav” skildrade en högeffektiv djurproduktion i Polen och Vitryssland där produktionen genererade mer gödsel än vad områdets åkrar kunde tillvarata. Områdets åkermarker övergöddes och överflödigt gödsel dumpades direkt i naturen. Handlingen resulterade i näringsläckage i områdets vattendrag vilka slutligen utmynnar i vår redan övergödda Östersjö.

Det agrara landskapet är idag indelat efter olika sektorer vilka styr och planerar landskapet efter särskiljda intressen (Bucht 2008, s. 164). Olika experter avgör om ett område är av kulturhistoriskt värde eller värdefullt som naturområde och så vidare. Kommunen som är den instans som bär ett helhetligt ansvar har ofta lite att säga till om i praktiken (ibid). En sådan sektoriserad planering hämmar innovativ markanvändning (Bucht 2008, s. 164; Bengtsson 2009, s. 53). Ekologen Jan Bengtsson menar att landskapet bär på möjligheter som förblir outnyttjade på grund av den specialiserade och sektorsindelade produktionen. Han pekar på skogsbetet som skulle kunna innebära att bete och skogsproduktion kombinerades på samma yta. Ur varje sektors synsätt skulle bete i skogsmiljö innebära en försämrad produktion av kött och virke per hektar men ur ett helhetsperspektiv skulle samma hektar ge totalt sett högre avkastning (Bengtsson 2009, s. 53).

För att utnyttja markens fulla potential tror jag att det är viktigt att man på global, nationell, regional och lokal nivå hanterar jordbrukslandskapet som en del i ett större sammanhang, liksom planerar och styr landskapet därefter. Det är viktigt att minnas att t.ex. även havet är en del av vårt landskap som kan få dramatiska effekter av att ett stycke land långt borta dumpas med överflödigt gödning.

Genom helhetslösningar tror jag att landskapet kan utnyttjas på ett effektivt och hållbart sätt.

I nästan samma andetag som jag drar denna slutsats ratificeras Landskapskonventionen i Sverige (1 maj, 2011). Landskapskonventionen ser på landskapet som en gemensam tillgång liksom ett gemensamt ansvar. En territoriell helhetssyn ligger i linje med konventionens riktlinjer.

”I landskapet möts många olika värden och tillgångar - kulturella, ekologiska, estetiska, sociala och ekonomiska. Vi måste ofta förhandla om hur landskapets resurser ska nyttjas och utvecklas. Det krävs därför ett nära samarbete mellan myndigheter, organisationer, företag och enskilda för att landskapets mångfald av värden ska kunna hanteras på ett hållbart sätt.” (Citat från RAÄ 2011 a)

Konventionen ämnar ”ge tyngd” åt ett helhetsperspektiv på landskapet. Jag har dock sökt efter en närmare förståelse för hur en sådan tyngd kan utnyttjas. Trots att jag i efterhand och virtuellt har deltagit i Landskapskonventionen konferens ” *Landscape and Driving Forces*

Eighth Meeting of the Council of Europe of the Workshops for the Implementation of the European Landscape”, som i verkligheten hölls på Alnarp den 8-10 oktober 2009, så har jag inte funnit exempel på hur konventionen skulle kunna implementeras. Jag ser inte heller vilka verktyg konventionen ämnar använda för att uppfylla konventionens mål.

Ökad förståelse och kunskap!

Allt färre människor behövs idag i jordbruket då den mänskliga arbetskraften ofta ersätts av maskiner (Morell 2001, s. 11). Allt fler väljer dessutom att flytta till tätorter (SCB 2005, tabell tätorter, arealer, befolkning) och därmed på längre avstånd från jordbrukets verksamheter. En allvarlig konsekvens av detta tror jag är att allt fler människor får en försämrad kontakt med jordbrukets produktion.

Ur den genomförda intervjun med jordbrukaren (se Bilaga 7.3.) uttrycker denne en stor oro över att svenska konsumenter inte är beredda att betala för den höga produktionsstandard som den svenska djurhållningen innebär. Anledningen till varför många konsumenter väljer det billigaste alternativet, tror jag beror på att få saknar inblick i prisernas bakomliggande orsaker. Allt färre konsumenter har kunskap om den egentliga skillnaden mellan svenskt och utländskt kött. Det går ju inte att direkt se någon skillnad när produkterna ligger bredvid varandra i butikens kyldiskar. Jag tror att det är viktigt att involvera och informera konsumenterna i jordbrukets verksamheter. Där ett sätt skulle kunna innebära att integrera dem i jordbrukslandskapet. Kanske skulle då fler människor välja den svenska produkten när de handlar. Något som vi måste sträva efter då det har visat sig att flera svenska jordbrukare idag konkurreras ut av utländska aktörer. Den pågående ”griskrisen” som jordbrukaren nämner i sin intervju (se bilaga 7.3) är ett sådant exempel. I nuläget tillåter vår energiförsörjning att vi importerar livsmedel och vi ”behöver” därmed inte vår svenska jordbruksmark. Mycket pekar dock på att detta kan komma att förändras i framtiden. Erik Westerholm som är forskare på institutet för framtidsstudier, menar att varje hektar på jorden i framtiden kommer att behövas i konkurrensen om olika slags markanvändning (Westholm 2008, ss. 278-279).

Det tycks dock finnas en oro från jordbrukarna att involvera konsumenterna i jordbruket, där grannars klagan på stank och spyflugor eller smittorisken från utomstående människor exemplifieras som orsaker. Jag tror att genom att involvera istället för att utesluta kan grannarna få en förståelse för varför det luktar och människors få en ökad kunskap om smittorisk och karantäntider. Då flera funktioner sammanförs kan marken utnyttjas av flera brukare vilket kan utmynna i gränsöverskridande möten och ökad förståelse för landskapets alla funktioner och värden. Exemplet från Hulta (se. s. 24) är ett sådant.

För ett framtida mångfunktionellt jordbrukslandskap är det av vikt att försöka skapa förståelse från alla inblandade beträffande jordbrukslandskapets olika funktioner (Bengtsson 2011, s. 51). Jordbrukaren måste få inblick i jordbrukslandskapets biologiska värden där t.ex. så kallade ”odlingshinder” istället får en funktion som viktiga biotoper. Samtidigt måste ekologen få en inblick i hur jordbruket

bedrivs och de kostnadseffektiva påtryckningarna som jordbrukaren ofta upplever. Konsumenten måste likväl få inblick i jordbrukarens arbete och jordbrukaren måste få en förståelse för "stadsbornas" önskan om livet på landet och så vidare. I strävan mot en mångfunktionell markanvändning tror jag att kunskap och förståelse är viktiga medel. Dessa borde utnyttjas mer både från global till lokal nivå. Från det intervjuade materialet tycker jag mig kunna utläsa att de respondenter som arbetar integrerat med jordbrukslandskapets andra brukare har en större förståelse för jordbrukslandskapets andra värden. Således kan slutsatsen dras att integrering kan skapa förståelse och kunskap och inte enbart ge upphov till konflikter.

Hur går man gå tillväga?

Liksom Gyllin m.fl. understryker i Gröna fakta (2:2008, s.7) så råder det ingen generellt brist på strategier eller mål. Det saknas dock handlingsforskning som visar hur dessa mål och strategier kan implementeras. Det är ännu för tidigt att utvisa om Landskapskonventionen innebär ytterligare ett sådant övergripande mål utan verklig förankring.

Jag vill rikta fokus mot Staffanstorp och exemplifiera en mångfunktionell markanvändning genom att peka på deras "beträdor". Där har stråk längst med åkerlandskapets skiftesgränser lämnats odlingsfria. En insats som gynnar både rekreativa aktiviteter, jordbrukets verksamheter (i form av finansiella bidrag) och miljön. Framförallt ser jag beträdorna som en dörr som öppnar upp för nya möten och insikter. Genom att fler människor kan vistas i odlingslandskapet skapas nya relationer både till landskapet i sig men också mellan olika brukare. Beträdorna skulle kunna utnyttjas som en informationskanal, exempelvis genom olika skyltar med information om jordbrukslandskapets olika värden. De mångfunktionella beträdorna uppstod genom ett samarbete mellan kommun och markägare. I detta fall kom initiativet från markägaren själv. Jag tror dock inte att man inte kan förutsätta att implementeringen kan gå till på liknande vis i alla situationer. Jordbruksföretagen kämpar hårt för att kunna konkurrera med importens lågprisvaror (intervju med jordbrukare, se. Bilaga 9.3). Att jordbrukarna i deras kostnadseffektiva strävan skulle vilja upplåta mark utan kompensation är inte troligt.

Dagens jordbrukslandskap präglas ofta av ett specialiserat jordbruk där rationaliseringen har skapat monotona vidsträckta åkrar vilket i stor utsträckning har missgynnat jordbrukslandskapets biologiska mångfald (Flygare & Isacson 2001; s. 11; Emanuelsson 2009, s. 349). Detta är ett problem som under de senaste decennierna har uppmärksamats och det agrara landskapets biologiska och kulturhistoriska värden och har fått ökat fokus genom nya politiska riktlinjer och ekonomiska stöd. Under det senaste decenniet har betesmarkernas areal åter ökat (Kommunal 2010, s. 21). Vi kan således utläsa att olika former av ekonomiska stödssystem har varit ett effektivt styrmedel för att utveckla jordbrukslandskapet mot önskvärda mål. Ett styrmedel som skulle kunna utnyttjas mer i framtiden.

Kritik till uppsatsens metod

För att besvara frågan "Vad har präglat det agrara landskapets uppkomst och vad formar och påverkar dagens agrara landskap?" har det varit enkelt att finna svar i litteraturen. Det svenska jordbrukslandskapets uppkomst och framväxt beskrivs av ett antal författare vars verk innehöll väldigt likalydande information. Gällande uppsatsens två övriga frågor: "Hur kommer dagens jordbruksland-

skap att se ut och fungera i framtiden?” och ”är mångfunktionellt användande av jordbruksmarken ett hållbart alternativ för framtiden?” har det varit svårare att finna tillförlitlig information. Jag fann främst äldre litteratur som beskrev en ”framtid” vilken i nuläget redan var passerad eller pågående. Det tycks finnas ytterst få litterära källor där framtidens jordbruk berörs. Detta är ju givetvis ett svårt-hanterligt ämne då framtiden inte är något givet eller förutsägbart. Det är främst mitt intervju-material som har fått fungera som diskussionsunderlag för denna fråga. I uppsatsen har ett antal personer intervjuats med utgångspunkt i att få insikt i olika perspektiv på jordbrukslandskapet. Personer med olika yrkesroller har tillfrågats om bland annat deras tro på framtidens jordbrukslandskap. Fyra personer intervjuades och fick representera olika perspektiv på jordbrukslandskapet. Av dessa personer var två ekologer, en från jordbruksverket samt en jordbrukare som är anställd hos en stor mjölkproducent. En femte intervju genomfördes med en anställd på Staffanstorps kommun där intervjun främst inriktades på kommunens beträdor.

Intervjuernas resultat hade troligen sett annorlunda ut om exempelvis en jordbrukare från en mindre gård intervjuats eller kanske en jordbrukare med en ekologisk inriktad produktion. Av det faktum att hälften av de intervjuade var ekologer med bakgrund i natur och miljöfrågor, kan detta ha färgat intervjuens helhetliga resultat. Det hade varit intressant att få intervju representanter från exempelvis LRF eller en planerare/landskapsarkitekt och ta del av deras synsätt på jordbrukslandskapet. Sådana respondenter har sökts för intervju, dock utan resultat.

Gällande intervjuernas upplägg varierande dessa mellan de olika intervjuerna. Samtliga intervjuer baserades på frågor från ett gemensamt frågeformulär, men fria frågor inflikades efter behov. Frågorna ställdes inte heller i samma ordningsföljd utan anpassades efter vad som kändes lämpligt för varje intervju. Resultatet hade troligen blivit annorlunda om undersökningen istället genomföras i enkätform med fasta frågor och svarsalternativ. Jag tycker dock att denna ostrukturerade intervjumetod fungerade väl för denna uppsats och dess ändamål. Den gav mig en bra inblick och förståelse i de olika personernas perspektiv på jordbrukslandskapet, eftersom jag hade möjlighet att ifrågasätta eller be respondenterna att vidareutveckla om det var något som jag uppfattade som oklart.

Jag har även upplevt svårigheter med att själv hålla ett neutralt perspektiv på jordbrukslandskapet under skrivandets gång. Då min sambos familj är jordbrukare och jag själv har spenderat stora delar av skrivandets tid på deras gård har det varit svårt att inte uppslukas av deras syn på jordbrukslandskapet. Mitt perspektiv kan även ha präglats av intervjun med en av ekologerna då denne skedde i en väldigt tidig fas i uppsatsskrivandet.

Förslag till fortsatt forskning

Jag har under uppsatsens framväxt, stött på en mängd olika teorier och strategier om hur vi långsiktigt skall kunna tillvarata jordens naturresurser, lösa det stigande klimathotet, rädda utdöende arter i jordbrukslandskapet eller stoppa övergödningen m.m. Jag har även stött på en del litteratur som beskriver ett framtida jordbruk ur ett mångfunktionellt perspektiv. Litteraturen understryker fördelar med vad ett varierat jordbruk skulle kunna innebära, men faktiskt aldrig hur strategierna praktiskt skulle kunna genomföras.

Av de intervjuade visade sig alla utom en, en positiv inställning till ett mer differentierat jordbruk. Alla ställde sig dock osäkra till hur implementeringen skulle fungera. Jag ser att det saknas forskning

inom just genomförandedet och tror att det behövs fler exempel att uppvisa för jordbrukare, politiker, konsumenter o.s.v. hur produktion av andra slag, vid sidan av livsmedel och råvaruproduktionen, skulle kunna fungera.

Avslutande reflektion och slutsats

Det var ur en optimistisk föreställning om jordbrukets framtid som denna uppsats föddes. Optimismen har under skrivandets gång ersatts av realism och en oroande insikt om vilken betydande roll vårt jordbrukslandskap har att spela för vår framtid. Liksom jordbruket har varit en förutsättning för människans utveckling har dagens rationaliserade jordbruk givit oss problem att lösa inför framtiden. Vi har idag byggt upp vår produktion av livsmedel och råvaror kring en långsiktigt ohållbar energikälla. Vi har med hjälp av effektiva maskiner kunnat öka åkerenheternas storlek och t.o.m. minskat den totala mängden åkerareal i Sverige. Istället kan vi importera mat och råvaror från andra länder. Monokulturer, ett storskaligt jordbrukslandskap, övergödning, sektorisering och konflikter mellan stad och land tror jag har sin grund i strävan efter att hela tiden producera mera. En produktion där ekonomin har fått vara ett dominerande styrmedel. Genom att allt färre människor är aktiva inom jordbruket förlorar fler även kontakten med jordbrukets produktionsgång och därav även förståelsen för jordbrukets verksamheter. Vid sidan av detta ser man dessutom att flera människor lider av stress och ohälsa så de spenderar mycket tid i städerna långt ifrån grönska.

Istället för att se artrika biotoper som ett ”odlingshinder” och stadsborna som enbart en smittorisk skulle dessa kunna utnyttjas för att gynna produktionen. Landskapet liksom människorna som lever av det, måste ses som en sammanhängande bild där samarbete kan ske över sektorsindelade gränser. Det vi producerar måste ske i samförstånd med landskapet som helhet. Vi skulle kunna utnyttja det effektiva ekonomiska styrmedlet och istället betala jordbrukaren för den typ av produktion som vi håller på att gå miste om idag. Förutom livsmedel och råvaror har jordbruket möjlighet att producera rekreativ grönska, artrika biotoper samt kulturella och naturmässiga värden.

Jag tror att ett mångfunktionellt jordbrukslandskap kan vara både socialt, ekonomiskt men framförallt ett miljömässigt hållbart alternativ för en framtida livsmedelsförsörjning som kan ske i samförstånd med jordbrukslandskapets andra värden. Ett nytt sätt att producera mera!

Litteratur och källor

Källorna indelas här enligt bokstavsordning, där markören [elektronisk] visar att källan är hämtad från Internet. Muntliga källor redovisas separat.

6.1 Muntliga källor

Avser de källor som i texthänvisningen har markerats som muntliga genom ”(muntligen med...)” eller ”(... muntligen)”

Jordbruksverket, Svensson, Harald, muntligen per telefon, 2011-05-10.

Staffanstorps kommun, Wallin, Anita per telefon 2011-05-12.

6.2 Tryckta samt elektroniska källor

Adamson, Rolf 1997, *Staten och jordbruket*, Agrarhistoria, Larsson MP Bengt m.fl. (red), LTs förlag, Borås

Avdelningen för agrarhistoria, Sveriges lantbruksuniversitet, Ulltuna. 1996. *Lärobok i Agrarhistoria.*, Larsson, Bengt M.P. (red.), Morell, Mats (red.) & Janken Myrdal (red.), provupplaga (andra tryckningen). SLU, Repro.

Björklund, Johanna & Milestad Rebecka 2008, *Jordbruk med många funktioner får hela Sverige att leva*, Ska hela Sverige leva?, ss. 287-297, Johansson, Birgitta (red.), Formas, Stockholm

Blennow, Anna-Maria 2002. *Europas trädgårdar*. Kristiansstad.

Bengtsson, Jan 2009, *Landskapens mångfald i en föränderlig värld: Naturvårdens nya utmaningar*, I Lundgren, L.J. (red.) Naturvård bortom år 2009, sid. 39-56. Kassandra.

Bengtsson, Jan 2011, *Mångfald i ekojordbruk*, [Elektronisk] Miljöforskning- Formas tidning för ett hållbart samhälle, April 2011, Tillgänglig: www.miljoforskning.formas.se [2011-05-03]

Boverket 1996, *Odlingslandskapet och den kommunala planeringen*, PBL/NRL-underlag nr 45, Kalmar

Bucht, Eivor 2008, *Stadsnära landsbygd- när många gör anspråk på marken*, Ska hela Sverige leva?, ss. 155-166, Johansson, Birgitta (red.), Formas, Stockholm

- Dokument inifrån 2011, *Vårt grisiga hav* [TV-program], Sveriges Television, SVT2 2011-05-15 Björkstén, Ulrika & Rydén, Folke
- Edwardsson, Anders 2009, *Civilisationens vagga*, [Elektronisk] Sundsvalls tidning 13 juli 2009, Tillgänglig: <http://st.nu/kultur/1.1188101-civilisationens-vagga> [2011-04-15]
- Ekstam, Urban och Forshed, Nils 2000, *Svenska Naturbetesmarker- historia och ekologi*, Naturvårdsverkets förlag, Värnamo
- Eksvärd, Jan 2006, *Jordbruket och ekosystemtjänsterna*, [Elektronisk] LRF, Seminarierapport 2006, Ekosystemtjänster – nya möjligheter för näringslivet och för miljön?, ss. 5-6, Stockholm Tillgänglig: <http://www.swedishwaterhouse.se> [2011-05-12]
- Elgåker, Hanna 2011, *Horse keeping in peri-urban areas*, SLU, Repro, Alnarp
- Emanuelsson, Urban 2009, *Europeiska kulturlandskap- Hur människan har format Europas natur*, Formas, Värnamo
- Fogelfors, Håkan 1997, *Växtodlingssystem- uppkomst och utveckling*, Agrarhistoria, Larsson MP Bengt m.fl. (red), LTs förlag, Borås
- Gadd, Carl-Johan 2000, *Den agrara revolutionen 1700-1870*, Det svenska jordbrukets historia band 3, Natur och Kultur/LTs förlag, Borås
- Grahn, Patrik & Stigsdotter A, Ulrika 2003, *Landscape planning and stress*, [Elektronisk] SLU, Urban & Fischer Verlag, Tillgänglig: www.agr.unipg.it/didattica/lingua_inglese/6CFU/Landscape%20planning%20and%20stress.pdf [2011-05-03]
- Gren, Leif 1997. *Fossil åkermark: äldre tiders jordbruk - spåren i landskapet och de historiska sammanhangen*. 2. omarbetade uppl. Riksantikvarieämbetet, Stockholm
- Gyllin, Mats, Haaland, Christine, Larsson, Anders & Peterson, Anna 2008, Gröna fakta 2:2008, *Beträdor och andra grönsråk, om landskapets åtkomlighet i fullåkersbygderna*, [Elektronisk] Gröna fakta vol. 2/2008, Movium, Tillgänglig: www.movium.slu.se [2011-05-12]
- Isacson, Maths 1996, *Jordbruksarbete och jordbruksarbetare*, Larsson, M.P Bengt, Morell, Mats & Myrdal, Janen (red). Lärobok i Agrarhistoria. SLU, Repro, Uppsala
- Jordbruksdepartementet 2004, *Genomförandet av EU:s jordbruksreform i Sverige*, Ds 2004:9, Regeringskansliet, Stockholm
- Kommunal 2010, *Så växer jordbruket – Näringspolitikens betydelse-*, [Elektronisk] Faktaunderlag till Kommunals kongress i Stockholm 7-11 juni, Tillgänglig: www.kommunal.se/PageFiles/63146/Sa%20vaxer%20jordbruketWEB2.pdf [2011-04-25]
- Larsson, Anders 2004, *Landskapsplanering genom jordbrukspolitik: En kritisk granskning av EU:s agrara miljöstödpolitik ur ett planeringsperspektiv*. Diss. SLU, Repro Alnarp
- Larsson, MP Bengt 1997, *Det biologiska kulturarvet i jordbrukslandskapet*, Agrarhistoria, Larsson MP Bengt m.fl. (red), LTs förlag, Borås

- Miljövårdsberedningen 2007, SOU, *Tillväxt och miljö i ett globalt perspektiv – Slutsatser och bedömningar ur Miljövårdsberedningens promemoria 2007:1*, [Elektronisk], Miljöinformation AB, Stockholm Tillgänglig: www.sweden.gov.se/content/1/c6/08/04/36/6b48e17b.pdf [2011-05-10]
- Morell, Mats 2001, *Jordbruket i industrisamhället 1870-1945*, Det svenska jordbrukets historia, bd 4, Natur och Kultur/LTs förlag, Borås
- Myrdal, Janken 1991, *Statens jordbrukspolitik under 200 år*, Nordiska museet, Stockholm.
- Myrdal, Janken 2008, *Att begripa men begrepp – den nya produktionen*. Ska hela Sverige leva?, ss. 37-48, Johansson, Birgitta (red) Formas, Stockholm
- Patel, Runa & Davidson, Bo 2003, *Forskningsmetodikens grunder – Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, tredje uppl. Studentlitteratur, Lund
- Päiviö, Eva-Lotta 2008, *Det agrara landskapet på vinst eller förlust- Biologiska och historiska värden inom lantbrukets nya uppdrag*”. Diss. SLU, Repro, Uppsala
- RAÄ (Riksantikvarieämbetet) 2011 a, *Europeiska landskapskonventionen*, [Elektronisk] Tillgänglig: www.raa.se/cms/extern/eu_internationellt/europaradet/inget_namn.html [2011-05-16]
- RAÄ (Riksantikvarieämbetet) 2011 b, *Lagar och ansvar*, [Elektronisk] Tillgänglig: www.raa.se/cms/extern/samhallsbyggnad/lagar_och_ansvar.html [2011-05-19]
- SAOB, (Svenska Akademiens Ordbok) [Elektronisk] Tillgänglig: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> [2011-05-15]
- SCB (statistiska centralbyrån) 2005, Tabell: *Tätorter, arealer, befolkning* [Elektronisk] Tillgänglig: [2011-05-19]
- SJF u.å., Jordbruksverket, *Fakta om svenskt jordbruk*, [Elektronisk] Tillgänglig: www2.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/trycksaker/Pdf_ovrigt/ovr2.pdf [2011-04-25]
- SJF u.å., Jordbruksverket, *Gårdsstödet*, [Elektronisk] Tillgänglig: www.jordbruksverket.se [2011-04-25]
- SOU (Statens offentliga utredningar) 2003, *Mot en ny landsbygdspolitik : betänkande / av Utredningen om översyn av Glesbygdens roll och uppdrag inom den nya regionala utvecklingspolitiken*, [Elektronisk] vol. 2003:29, Erlander Gotab AB, Stockholm. Tillgänglig: www.sweden.gov.se/content/1/c4/19/67/89eb5340.pdf [2011-04-25]
- Welinder, Stig, Pedersen, Ellen Anne & Widgren, Mats. 1999, *Jordbrukets första femtusen år, 4000 f. kr.-1000 e. kr.*, Det svenska jordbrukets historia, bd 1, Natur och kultur/lts förlag, Stockholm
- Westholm, Erik 2008, *När hektaren inte räcker*, Ska hela Sverige leva?, ss. 279-286, Johansson, Birgitta (red.), Formas, Stockholm

7 Bilagor

7.1 Intervju med Jordbruksverket

(2011-05-10)

Harald Svensson arbetar på jordbruksverket med frågor som berör bland annat utveckling av jordbrukspolitiken och jordbrukets ekonomi.

Vad tror du att vårt jordbrukslandskap får för roll i framtiden?

Harald Svensson inleder med att säga att jordbruksmarken inte bara har en betydelse för Sveriges mat- och råvaruproduktion, utan är även av stor betydelse för vårt kulturarv och för den biologiska mångfalden.

Vidare berättar han att det finns mycket som tyder för att priserna på olika grödor (främst spannmål), kommer att stiga inom överblickbar framtid. Detta tror han, kommer medföra ett ökat intresse för odling och resultera i stigande markpriser. Vilka konsekvenser detta kommer att få för Sverige är osäkert, menar Harald. Troligen kommer främst mellanbygdens jordbruk som ibland bedrivs utan tillräcklig ekonomisk lönsamhet, att gynnas av de stigande grödo- och markpriserna.

”Att jordbrukslandskapet blir mer storskaligt får vi nog se som en självklarhet”, menar Harald.

Han berättar att driftbolag, där flera markägare slår sig samman och bilar aktiebolag, eller arrenderar ut den totala markytan till externa företag blir allt vanligare. Att vi i framtiden kommer att få se ytterligare specialisering, tror Harald också är rimlig. I alla fall inom de ramar som miljölagstiftningen tillåter.

Vilken påverkan har jordbruksverket i regleringen av Sveriges totala andel jordbruksmark?

De stödsystem som Jordbruksverket förvaltar har ett stort inflytande över hur mycket mark som bevaras som åker i Sverige, förklarar Harald. Regleringen sker genom en mängd stödsystem som tillämpas inom Sverige och Europa. Stöden innefattar bl.a. det så kallade *Gårdsstödet* och olika miljöersättningar. Nästan hela floran av stödsystem är antingen helt eller delvis finansierade av EU.

Vidare berättar han att Sveriges jordbrukare årligen tilldelas totalt 9 miljarder kronor genom olika stödsystem. Utan detta ekonomiska bidrag skulle skogsbygdens och mellanbygdens jordbruk få väldigt stora problem att bedriva jordbruk, menar Harald.

Dagens städer är ofta förlagda i anslutning till den allra bördigaste jordbruksmarken, såsom Uppsala, Malmö och Linköping. Vilket inflytande har jordbruksverket över det tätortsnära jordbrukets överlevnad, där markpriserna överskrider stödsystemens ekonomiska kompensation?

Han förklarar att det idag inte finns någon reglering som ger Jordbruksverket inflytande över det tätortsnära jordbruket utöver de generella stödsystem som beskrivits under föregående fråga.

”Markpriserna regleras ju av marknaden och då jordbrukarna ser att det finns en större lönsamhet i att sälja jorden så gör dem det.”

Även om det innan 1990 fanns en strategi att bevara jordbruksmark för säkrad nationell livsmedelsproduktion, har regleringar som hindrat att jordbruksmark använts för exploatering aldrig förekommit, menar Harald. (I varje fall gäller dessa regleringar som effektivt hindrat exploatering av mark!)

Finns det någon av Sveriges stödformer som idag gynnar ett mångfunktionellt jordbruk? Där jordbrukaren vid sida av matproduktion gör sin mark tillgänglig för t.ex. rekreation eller biologisk mångfald? Finns det stöd inom denna kategori som inriktas mot den tätortsnära landsbygden?

Harald anger *betesmarksstödet* som ett exempel. Ett stöd som hjälper till att upprätthålla biologisk mångfald i jordbrukslandskapet. Det finns dock ingen selektering efter hur marken förhåller sig till tätorten, berättar han.

Är gårdsstödet anpassat efter hur bördig marken är?

Förtydligande: Frågan grundar sig i uppgifter som ursprungligen kommer jordbrukarna. Dessa har uttryckt sin oförståelse för varför bönder vars åkrar redan ger högst avkastning, även för högst ekonomiskt stöd.

Att regelverket här kan ses som egendomligt, håller Harald med om.

Idag kompenseras bönderna för att upprätthålla den Svenska jordbruksmarken, genom ett gårdsstöd. Stödets storlek baseras på antal brukade hektar, men även efter jordens bördighet. Generellt sett är stödet högst i region 1, där jorden ger högst skördar. Bidragssystemet kan förklaras genom gårdsstödet föregångare; arealstödet som var en prissänkingskompensation, förklarar Harald. Stödet tillkom genom att jordbrukarna gavs ekonomisk kompensation för prissänkningar som gjordes inom EU. Höga skördar gav då givetvis mer kompensation.

”8000 kilo vete per hektar genererade ett högre stöd än de jordbruk som producerade 4000 kilo vete per hektar”

Även idag är alltså gårdsstödet bestämt med ledning av markens avkastning, helt i linje med det gamla arealstödet.

Harald menar att vi även borde fokusera på jordbruken i de mindre bördiga regionerna såsom utanför Växjö och Ljungby. Han tror att vi i framtiden kommer att behöva all vår jordbruksmark, men främst för att vi av landskapskäl kommer vilja se öppen mark.

Varför stödsystemet inte anpassas till dagens situation, förklarar han genom att återigen hänvisa till det tungrodda systemet:

”Det är ju alltid besvärligt att ändra på saker. Från tjänstemannahåll har det framförts att stödet egentligen borde förändras för att ge högst bidrag till jordbrukare i de minst lönsamma regionerna. Om nu målet är att upprätthålla all jordbruksverksamhet. Men har man väl inrättat någonting kräver det mycket inandning innan förändring.”

Tror du själv att ett mångfunktionellt jordbruk är en möjlighet framtiden, där exempelvis rekreation, biologisk mångfald och matproduktion kan samspela? Och vilka problem finns det för implementering av ett sådant jordbruk?

Själv, hoppas Harald på ett sådant framtida jordbruk. Men han är kritisk till hur genomförandet av ett skulle ske.

”Jag tror inte att det är genomförbart i nära framtid”

Harald påpekar att *”plånboken”* är ett effektivt styrmedel. Om omläggning till ett mångfunktionellt jordbruk skulle innebära ekonomisk kompensation, tror han att det skulle kunna bli en verklighet. Jordbrukarna anpassar sig fort och är inte främmande för att inrikta sin verksamhet till något som genererar bättre lönsamhet, menar han.

Harald beskriver dock att det finns en strävan mot att förenkla dagens stödansökan. Att inkludera ytterligare en stödform som kompensation för rekreation eller estetiska miljöer runt tätorterna, ser han som ett komplicerat moment. Harald förutspår att det skulle uppstå problem i att definiera vilka jordbruk som skulle berättigas ett sådant stöd. Han tror att det finns många gränsdragningsproblem och avvägningar som blir svåra att utreda.

7.2 Intervju med ekolog, zoekologisk inriktning

(2011-05-10, per telefon)

Maj Rundlöf är ekolog och filosofie doktor i zoekologi. Hon arbetar på avdelningen för biodiversitet under Biologiska institutionen på Lunds Universitet. Hennes forskningsfält inriktar sig på just biodiversitet och ekosystemtjänster och hur dessa båda kan bevaras i det agrara landskapet.

Innan intervjun påbörjas, påpekar Maj att hennes perspektiv på jordbruket präglas av hennes förhållande till det skånska, och delvis småländska jordbrukslandskapet. Hon vill tydliggöra att hennes syn och tro rörande det generella jordbruket färgas av detta.

Vad tror du att vårt jordbrukslandskap får för roll i framtiden?

Maj Rundlöf ser det som en självklarhet att det även i framtidens jordbruk, kommer att bedrivas mat- och energiproduktion. Hon tror även att det är möjligt att framtidens jordbruk, särskilt det tätortsnära, kommer att inriktas mer på upplevelser och rekreation, såsom möjlighet till picknick, ridning och jakt. Hennes förhoppning är även att framtidens jordbruk kommer att få fortsätta att vara en biologisk mångfaldsproducent.

Vilka problem tror du att ett jordbruk med mångfunktionell inriktning kan komma att få?

Maj förutspår att ett mångfunktionellt jordbruk, som ju innebär att flera människor utnyttjar samma yta i olika syften, kan resultera i fler konflikter. Vidare diskuterar hon starka markägare i Sverige, både på skogs- och jordbrukssidan. Dessa har trots allemansrätten, ganska stor bestämmanderätt över sin egen mark, menar Maj. Styrmedlen måste därför också vara starka om samhället väljer att styra markanvändningen åt ett annan ritning än idag. Hon tror att det krävs ett system som inte enbart förlitar sig på markägarens vilja, för att få många funktioner att fungera tillsammans.

Hur tror du att jordbrukslandskapets utseende kommer att förändras i framtiden?

En ytterligare regionalisering av jordbruket, där djurproduktion och växtproduktion förläggs utifrån var marken ger högs avkastning, tror Maj att vi kommer att få se även i framtiden.

Hon tror även att just tätortsnära jordbruk kan bli något som tätorten i framtiden utnyttjar som rekreationsproducent. I de tätortsnära jordbruksregionerna kommer då estetik, tillträde och funktion att blir viktiga aspekter, menar Maj.

Vilken relation har du själv till dagens jordbrukslandskap? Skulle du personligen utnyttja landsbygden som rekreationsplats om möjligheten gavs?

Idag är Maj stadsbo. Hon berättar att hon redan utnyttjar jordbrukslandskapet en del för rekreation.

”Jag har en favoritbetesmark som ligger bara 10-15 km utanför Lund. Dit åker jag ett par gånger varje vår och sommar och kikar på fjärilar och plockar fläderblommor.”

Sedan tillägger hon att platsen är ganska otillgänglig och att hon ofta är ensam om att vistas där. Hon tror dock att fler från staden skulle vilja utnyttja landsbygden för rekreation, men att få idag har kunskap om vart man kan åka och på vilka platser som tillåter vistelse.

Vad finns det för fördelar och nackdelar med ett mer mångfunktionellt jordbruk?

Maj nämner en än gång att nackdelarna med ett mångfunktionellt jordbruk, är helt säkert att det skulle bidra till fler konflikter mellan brukarna. Men hon tror inte att rekreation utesluter produktion. Hon ser fördelaktigt på det mångfunktionella jordbruket som en plats som möjliggör att flera funktioner samlas till en och samma yta, och ger jordbrukarna framtida möjligheter i ett globalt perspektiv.

”Sverige är egentligen en jordbruksmarginalbygd, förutom precis allra sydligaste Skåne. I ett globalt perspektiv blir det viktigt för lantbrukarna själva att ha en mer diversifierad inställning till sin produktion.”

Hur skulle man kunna underlätta för implementering av ett multifunktionellt jordbruk?

Maj tror att ett stort hinder för implementering är traditioner och konventioner inom jordbruket. Många lantbrukare bedriver sitt lantbruk i samma anda som de alltid har gjort, på samma vis som generationen innan dem.

För att underlätta för implementering av ett mångfunktionellt jordbruk, tror Maj att det är viktigt att visa på goda exempel som kan hjälpa jordbrukare att se nya produktionsmöjligheter.

”Om en granne har gjort någonting, är man mer sannolik att göra detsamma själv”

Dessutom tror Maj att implementering skulle gynnas av ekonomisk kompensation. Liket de bidrag som idag ges för åtgärder som gynnar miljö, skulle det kunna finnas ersättningar som gynnar åtgärder för tillträde och rekreation. Hon tror inte heller att en sådan kompensation kan gå direkt från allmänheten till jordbrukaren, utan måste tilldelas lantbrukaren via ersättning från samhället.

Hur påverkar dagens konventionella jordbruk det ekologiska livet och den biologiska mångfalden i jordbrukslandskapet?

”För mig innebär jordbruket både ett skapande och förstörande av habitat.”

Det konventionella jordbruket har förändrats genom historien och kommer troligtvis att se annorlunda ut i framtiden och därmed även dess påverkan för jordbrukslandskaps biologiska mångfald, svarar Maj.

Dagens jordbruk påverkar den biologiska mångfalden negativt, främst genom habitatförstörelse i form av att slåtterängar och betesmarker ständigt blir färre, och genom att kantzoner smalnas av. Hon nämner även kemiska bekämpningsmedel som används i omotiverade syften, som ett stort problem för jordbrukets biologiska liv.

Maj tror att en integrerad produktion, med en högre kunskapsnivå, skulle kunna leda till fler motiverade beslut gällande t.ex. användandet av kemiska bekämpningsmedel. Hon tillägger, att hon generellt inte är emot att kemisk bekämpning utnyttjas, såvida det är motiverat.

Hur ser du på dagens jordbrukspolitik? Finns det något som du önskar att jordbrukspolitiken skulle lägga mer fokus på?

Maj inleder sitt svar genom att nämna jordbrukspolitikens har många goda miljösattningar.

”Dagens jordbrukspolitik har som mål att jordbruksproduktionen skall vara miljöfokuserad, vara långsiktigt hållbar. Den skall styras utifrån global efterfrågan och ge lantbrukarna en säker inkomst o.s.v.”.

När det sedan gäller hur de politiska målen fungerar i praktiken, ser hon dock brister. Hon anser att det saknas verkliga riktlinjer för vad ”en hållbar utveckling” egentligen innebär. Begreppet saknar definition och skulle behöva kompletteras med mätbara mål.

Som ekolog tycker Maj att jordbrukslandskapet är viktigt både för den biologiska mångfalden, ekosystemtjänster, hotade arter. Hon hoppas att detta kommer att få förbli ett jordbrukspolitiskt fokus, även om det idag ofta är aspekter som ofta prioriteras ner.

7.3 Intervju med jordbrukare

(2011-05-10, per telefon)

Johan Bjurevall är lantmästare och arbetar som ladugårdsföreståndare för mjölkproduktionen på Råberlöfs godsförvaltning AB. Kobesättningen består av 300 mjölkkor, men på Råberlöf bedrivs det även svinuppfödning, växtodling, skogsproduktion och energiproduktion i form av vindkraft och fjärrvärme (www.raberlof.se, 2011-05-11).

Kan du se några tendenser som tyder på att fler människor, även dem utan direkt koppling till jordbruket, visar ett större intresse för jordbruket?

”Ja absolut, väldigt mycket”, svarar Johan Bjurevall med kort varsel. Han berättar att betessläpp⁵, har blivit en populär utflyktsattraktion i runt om i hela Sverige. Deltagarantalet vid betessläppen har ökat markant bara under de senaste åren, tillägger han. Han nämner även att det blir allt vanligare att Råberlöf tar emot studiebesök av människor med intresse för hur jordbruket bedrivs. Besökarna kan vara pensionärer, skolor, sommargäster och föreningar av olika slag, förklarar Johan.

Vad tror du att vårt jordbrukslandskap får för roll i framtiden?

Ser man till rådande trender, så minskar Sveriges produktion av livsmedel främst av nöt- och fläskkött. Mjölkproduktionen håller sig relativt stabilt, även om produktionen långt ifrån uppfyller Sveriges landskvot, förklarar Johan. Han tror att den svenska djurproduktionen, på sikt kommer att minska, även om det är något som han inte hoppas på. Orsaken, adresserar Johan till den svenska lagstiftningen, som medför att det svenska jordbruket inte kan bedrivas tillräckligt konkurrenskraftigt.

Johan förmodar att jordbrukslandskapet kommer att fortsätta att bli mer storskaligt, även om han tror att rationaliseringsprocessen snart når sin kulmen. Han är övertygad om att de allra minsta jordbruken kommer att falla bort inom snar framtid.

”De små lantbruken kommer att försvinna med den generationen som driver dem nu. Det finns för få som är intresserade av att ta över något som inte är ekonomiskt lönsamt.”

Johan menar att vårt fokus inriktas allt mer på privatliv. I det avseendet kommer ingen att vara beredd att offra så mycket tid och energi på ett jordbruk som inte är ekonomiskt bärkraftigt, tror han.

Bedrivs jordbruket idag i en konservativ anda, baserat på en djupt generationsrotad tradition? Eller anser du att jordbrukare är öppna för nya produktionsmöjligheter?

Det är på de mindre familjejordbruken som det råder en konservativ syn på jordbruket, menar Johan. Råberlöf där Johan arbetar, beskriver han som en företagsam verksamhet, där jordbruket är rationaliserat och modernt. Företaget drivs som ett aktiebolag, där inte aktieägarna har någon medverkan i själva driftarbetet. Företaget drivs av en anställd VD, berättar han.

⁵ Tillfället då korna släpps ut på bete för första gången efter vinterns stallperiod.

Hur tror du att de stöds som ges av Sverige och EU påverkar jordbrukets inriktning?

Johan anser inte att dagens stödsystem har särskilt stor betydelse för jordbrukets inriktning. Han nämner det nu gällande *Gårdsstödet*, som inte berör vilken typ av produktion gården bedriver. Genom de tidigare stödsystemen hade politiken ett stort inflytande, menar han. Stödets ekonomiska summa varierade då, t.ex. mellan olika grödor, vilket givetvis styrde vad som producerades, förklarar han. Idag menar han att det är marknaden som styr. Vilket han inte ser som någonting negativt, även om han är medveten om att stöden är avgörande för de mindre jordbruksföretags överlevnad. Johan ser positivt på att marknaden får styra, och tycker att *"man borde slopa stödsystem helt"*. Istället borde konsumenterna betala mer för livsmedelsprodukterna. Vilket de ju egentligen gör idag, men då i form av skatter och avgifter som slutligen återgår till livsmedelsproducenterna, tillägger han.

Johan ser ett stort problem i att den svenska och europeiska befolkningen inte är beredda att betala för de produktionskostnader som det jordbruket innebär, då främst det svenska jordbruket. Han ser oroligt på den Svenska djurindustrins framtid, och är orolig över dess överlevnad. Johan pekar på den pågående "griskrisen" där svenska svinuppfödare går i konkurs då de konkurreras ut av länder med friare uppfödningvillkor.

"Samhället ställer stora krav på att maten skall vara billig, men tar liten hänsyn till produktionskostnader i primärledet"

Ser du några problem i ett mångfunktionellt jordbruk, där till exempel dina mjölkkor och rekreerade människor skulle kunna vistas på samma yta?

Ett problem som Johan ser i att kombinera just djurhållning och människor, är den påtagliga smittorisken. Han tror inte att gemene man är medveten om de karenstider som gäller efter en utlandsresa. Sjukdomar såsom salmonella, sprider sig fort inom ett djurbestand, om väl ett djur blivit smittat, berättar han. Han tillägger dock att smittorisken uppstår främst i samband med närkontakt och beröring av djuren.

Är du bekant med uttrycket "beträdor", alltså odlingsfria zoner längst åkerkanter som erbjuder vistelse i odlingslandskapet?

"Nej", det har Johan aldrig hört talas om.

7.4 Intervju med ekolog, inriktning miljövard

(2011-05-03, per telefon, ostrukturerat upplägg)

Jan Bengtsson är professor i ekologisk miljövard vid institutionen för Ekologi på SLU i Uppsala.

Vad tror du att vårt jordbrukslandskap får för roll i framtiden?

Jag Bengtsson tror att det i framtiden, om än i ett långt tidsperspektiv, kommer att behövas en tydligare planering av jordbruksmarkens användande, främst ur matproduktionssynpunkt men han nämner även energi.

I takt med att energin samt näringsämnen som fosfor blir dyrare, tror Jan att framtidens odling kommer att ske på ett närmare avstånd till konsumenterna. Visst kommer t.ex. bananer, om dessa kan produceras kostnadseffektivt i framtiden, även fortsättningsvis ingå i vår kost här i Sverige. Men mesta delen av det vi äter kommer att produceras i, eller i närheten av Sverige, tror Jan.

Framtidens jordbruksproduktion kommer att kräva mer plats. Dagens åkerjord kommer då att utnyttjas och vi kommer att behöva mer därtill, menar Jan. Vi i Sverige kommer att behöva vår jordbruksmark i framtiden. Framtidens matproduktion kommer att ske på landsbygdens åkerjord, men att denna även kommer att kompletteras med andra typer av odling såsom urban odling.

Mångfunktionalitet är ett populärt uttryck, tror du att detta är en framtid för jordbruksmarken? Såsom en kombinerad användning av matproduktion, rekreation och biologisk mångfald?

Detta är ett ämne som vi ofta diskuterar, med det finns idag inga bra analyser som värderar mångfunktionalitet och visar att även markägaren eller jordbrukaren skulle kunna gynnas av en sådan omställning. Det talas mycket om mångfunktionalitet, men det finns få belegg för hur det egentligen fungerar. Detta försvårar för implementering, menar Jan. Vidare berättar han att det finns en stark tradition av att sköta jordbruket med inriktning på en produktionstyp, såsom matproduktion, skogsproduktion, energiproduktion eller kvävefällor. Det finns idag inget fungerande system där olika produktionsområden kombineras på en yta. Att planera för ett mångfunktionellt jordbrukslandskap är inte så enkelt som man tror. Det behövs mer forskning inom detta ämne. En sådan forskning är pågående, men att det sker långsamt då resurserna är splittrade på olika institutioner och universitet, eftersom denna fråga kräver en tvärvetenskaplig analys och ett försöksarbete.

Hur ser du på dagens jordbrukspolitik?

Jan refererar till Marit Paulsson, som på "På Landet"-mässan i juni 2010, sade: *"Det finns inga Svenska politiker som är intresserade av jordbruket"*. Jordbruksministern Eskil Erlandsson sa då inte ens emot, berättar Jan. Han beskriver att hans egen tolkning av situationen är "att Sverige inte riktigt har någon jordbrukspolitik idag". Om man inte anser att det också är en politik att inte göra något, tillägger han. Denna åsikt bygger på diskussioner med kollegor på bl.a. jordbruksverket, LRF och SLU.

7.5 Intervju med Staffanstorps kommun, angående beträdor

(2011-05-12, per telefon)

Anita Wallin, arbetar som exploateringschef på Staffanstorps kommun. En kommun som marknadsför sig som *”framtidens kommun”*. Det var också i just Staffanstorp som den allra första beträdan anlades. Beträdorna är odlingsfria zoner på 4 meter i bredd som rör sig längs med åkerlandskapets skiften och kantzoner. Beträdorna tillgängliggör delar av odlingslandskapet för vistelse, här kan man gå, rida eller rasta sin hund (www.staffanstorp.se, 2011-05-11).

På Anita Wallins arbetsbord ligger, bland mycket annat, att hitta lösningar för att utveckla kommunens beträdasystem genom nya beträdor.

Hur föddes idén om beträdor, och hur har implementeringen av idén fungerat?

Allting började i slutet av 1980-talet med en markägare vid namn Anders Björkman, berättar Anita Wallin. Björkman äger mycket mark i kommunen och var vid tillfället även kommunalråd.

Genom ”Omställning 90”⁶, kunde bönderna söka bidrag för att lägga mark i träda⁷, förklarar Anita. Det vanligt förekommande är att förlägga ett sammanhängande stycke åkermark i träda, fortsätter hon. Istället kom Björkman men idén om att förlägga stråk i träda. Stråkens skulle placeras utmed åkrarnas skiftesgränser, för att inte störa odlingsverksamheten. Dessa trädesstråk skulle dessutom kunna utnyttjas av kommunens invånare för rekreation.

Ett avtal tecknades mellan kommunen och markägaren, som gav kommuninvånarna tillträde till de odlingsfria stråken, berättar Anita. I avtalet ingår även att Björkman upprätthåller skötseln av beträdorna.

Själva genomförandet av idén, gick sedan väldigt smidigt, och sköttes helt av markägaren, berättar Anita.

Hur används beträdorna idag?

Anita ser beträdorna som en kvalité för kommuninvånarna:

”Staffanstorp är en kommun som består till stor del av åkermark, här finns inga skogar som vi kan vistas i. Beträdorna ser vi som ett unikt sätt att tillgängliggöra odlingslandskapet för kommuninvånarna, och ett sätt att få ut människor i landsbygden”.

⁶ ”Omställning 90”, är benämningen på ett jordbrukspolitiskt beslut som infördes år 1990. Beslutet innebar att stora delar av åkermarken togs ur odling som en strategi i att minska landets överproduktion av jordbruksprodukter. Jordbrukarna kompengades genom bidrag för att avstå från att odla delar av sin mark (Motion 1994/95, www.riksdagen.se, 2011-05-12)

⁷ Att ”lägg åker i träda” innebär att åkermarken hålls odlingsfri under en period. Trädoperioden kan pågå i ett, till flera år, och är en gammal företeelse med ursprung i att undvika utarmning av jorden. (www.wikipedia.se, 2011-05-12)

Beträdorna används idag flitigt av främst kommunens ridskolor, berättar Anita. Dessa har även spelat en avgörande roll för placeringen av beträdorna. Staffanstorp saknade tidigare ridstigar, förklarar hon. När markerna är riktigt blöta, tillåts dock inte ridning på beträdorna, tillägger Anita. Ett sätt att skydda marken från att bli upptrampad.

Utöver ryttarna, utnyttjas även beträdorna av scoutgrupper, hundfolk och människor som vill vandra. Anita understryker, att beträdorna är en plats som skall vara tillgänglig för alla.

Vilket inflytande har kommunen över beträdornas framtid? Beror framtiden på markägarens vilja? Får markägarna någon typ av ersättning för sin insats? Om ja... av vem?

Björkman kompenserades genom att få tillgång till motsvarande åkerareal av kommunens åkermark. En kompensation som Anita beskriver som väldigt unik.

”En sådan överrenskommelse kommer vi inte att kunna göra med fler markägare, utan måste då finna andra vägar till kompensation”.

Staffanstorps kommun har som mål att utöka beträdasystemet, berättar Anita. Ett mål som inte visat sig vara enkelt att genomföra:

”Det är svårt att hitta potentiella marker för nya beträdor. Det är få markägare som är intresserade av att släppa en bit mark”

Anita fortsätter genom att diskutera de små markägarnas situation:

”För de mindre markägare vars beträdor skulle uppgå 1 ha mark, är det inte lönsamt att kompenseras genom motsvarande areal någon annan stans. Då kan inte deras jordbruk inte bedrivas tillräckligt effektivt”

Anita tror att kommunen måste finna andra vägar för kompensation. Ekonomiska bidrag, har heller inte visat sig vara en tillräcklig morot för att bönderna skall upplåta mark. Många markägare är inte ens öppna för förhandling, tillägger hon.

För att finna nya sätt att bemöta markägarna, vände sig därför Staffanstorps kommun till LRF (Lantbrukarnas riksförbund). Annita beskriver att hennes förhoppning var att LRF skulle visa intresse för konceptet beträdor. Till hennes förvåning, visade det sig istället att även LRF såg väldigt kritiskt på idén. Nedskräpning och smittorisk, nämndes då som stora problem:

”Det finns mycket grönsaksodlare i dessa trakter. LRF förklarade att då lösspringande hundar bajsar i odlingarna kan det sabotera hela grödoproduktionen.”

Anita har förståelse för smittorisken, men har idag inget lösningsförslag.

Sedan förtydligar hon kommunens vision i anläggandet av beträdor. Kommunen strävar inte efter att anlägga beträdor mitt i en åker, som så många markägare fruktar. Anita anser att det viktigt att po-

ängtera att beträdorna inte skall hindra jordbrukets verksamhet. Beträdorna skall alltså inte anläggas så att de bryter upp åkermarken, utan placeras i gränserna mellan olika odlingsfält.

Har beträdorna inneburit att konflikter uppstått mellan olika brukare av marken?

Anita har inte upplevt att beträdorna har skapat några omfattande konflikter. I möten mellan häst och lösa hundar, vet hon dock att det vilar en viss rädsla. Anita förklarar att ryttarna är oroliga att hundarna skall skrämma hästarna, och hundägarna är rädda att hästarna skall trampa på hundarna. Men detta har aldrig inneburit något nämnvärt problem, tillägger hon.

Får kommunen stöd på annat håll gällande finansieringen av beträdorna?

I nuläget står kommunen för de kompensationer som ges till beträdornas markägare, förklarar Anita. Hon påpekar att Staffanstorps kommun inte har särskilt stor kompetens gällande jordbruk, och att det är möjligt att det finns outnyttjade stöd att söka. Kommunen har vid ett tillfälle fått bidrag från Region Skånes miljövårdsfond, nämner hon istället.

Anita pekar på andra exempel av beträdor. I Välling kommun har beträdor upprättats genom direkta överrenskommelser mellan brukarna och markägarna. I brist på ridstigar, betalar ridföreningarna markägare för att upplåta odlingsfria kantzoner, förklarar hon. Överrenskommelsen mellan markägare och ridföreningarna kan då liknas vid ett hyreskontrakt. En sådan beträda blir ju då inte tillgänglig för allmänheten, och de betalande markerar sig med en armbindel, berättar Anita.

Hur tror du att man i andra sammanhang skulle kunna uppmuntra och underlätta för införandet av mångfunktionella jordbruk?

Här blir Anita plötsligt en aning kritisk:

”Jag är tveksam till att det går, jag ser det som ett mission impossible”

Vidare förklarar hon att hon ser problem i det rationaliserade, stodräftiga jordbruket. Hon refererar till information på jordbruksverkets hemsida, som klargjort att Sveriges jordbruksmark ägs av allt färre markägare. Genom att jordbruket drivs med en alltmer effektiv inriktning, tror Anita att det kommer att bli allt svårare att kombinera rekreation med jordbruksproduktion.

Anita uppmanar dock till en mer flexibel syn på jordbruket. Hon menar att framtidens system av beträdor skulle kunna få fungera som ett levande nät i odlingslandskapet. Beträdorna bör inte ses som permanenta inrättningar, menar Anita. Beträdornas sträckning skulle mycket väl kunna förändras, med hänsyn till vad som odlas.

Hur har ni uppmärksammat allmänheten om beträdornas existens?

Anita berättar att hon inte arbetade på kommunen, då beträdorna först anlades. Men då detta skedde före Internets genombrott, tror hon att beträdorna inte marknadsfördes aktivt.

”Vetskapen om beträdorna, har nog spridits från mun till mun och genom olika fritidsföreningar.”

Idag har dock vetskapen om beträdor spridit sig till stora delar av Sverige, och omnämns till och med i Skånes miljömål, nämner Anita med stolthet.